

**T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**Psikoloji Anabilim Dalı
Klinik Psikoloji Bilim Dalı**

**EBEVEYN KAYBI YAŞAMIŞ ÇOCUKLARIN
BAĞLANMA TEMSİLLERİ VE AİLE ALGISININ
PROJEKTİF YÖNTEM OLAN RESİM ÇİZME
YOLUYLA İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Gülcan ASLAN GÜNDOĞAN

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Volkan DEMİR**

İstanbul - 2025

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı : Gülcan ASLAN GÜNDOĞAN

Tezin Dili : Türkçe

Tezin Ad : Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocukların Bağlanma Temsilleri ve Aile Algısının Projektif Yöntem Olan Resim Çizme Yoluyla İncelenmesi

Enstitü : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Psikoloji

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 02.07.2025

Sayfa Sayısı : 91

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Volkan DEMİR

Dizin Terimleri : Ebeveyn Kaybı, Bağlanma Stilleri, Aile algısı

Türkçe Özet : Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocukların Bağlanma Temsilleri ve Aile Algısının Projektif Yöntem Olan Resim Çizme Yoluyla İncelenmesi

Dağıtım Listesi : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Gülcan Aslan GÜNDOĞAN

**T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**Psikoloji Anabilim Dalı
Klinik Psikoloji Bilim Dalı**

**EBEVEYN KAYBI YAŞAMIŞ ÇOCUKLARIN
BAĞLANMA TEMSİLLERİ VE AİLE ALGISİNİN
PROJEKTİF YÖNTEM OLAN RESİM ÇİZME
YOLUYLA İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Gülcan ASLAN GÜNDOĞAN

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Volkan DEMİR**

İstanbul - 2025

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Gülcan ASLAN GÜNDOĞAN

.../.../2025

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Gülcan ASLAN GÜNDOĞAN'ın Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocukların Bağlanma Temsilleri ve Aile Algısının Projektif Yöntem Olan Resim Çizme Yoluyla İncelenmesi adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Psikoloji anabilim dalı, Klinik Psikoloji bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan *Dr. Öğr. Üyesi Bülent TANSEL*

Üye *Dr. Öğr. Üyesi Volkan DEMİR*
(Danışman)

Üye *Dr. Öğr. Üyesi Bahar AKOĞLU*

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2025

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Çocukluk döneminde yaşanan ebeveyn kaybı, çocuğun duygusal gelişimini, bağlanma örüntülerini ve aile algısını derinden etkileyebilen travmatik olaylardan biridir. Bu süreçte çocuklar, yaşadıkları duygusal boşlukları ve psikolojik yükleri çoğu zaman sözel olarak ifade etmekte zorlanmakta; bunun yerine içsel dünyalarını, resim gibi projektif yollarla yansıtmaktadırlar. Bu bağlamda, bu araştırmanın amacı, ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsilleri ve aile algılarını, projektif değerlendirme aracı olan “Bir Aile Çiz” ve “Kuş Yuvası Çizimi” testleri aracılığıyla incelemektir. Çalışma, ebeveyn kaybının çocukların içsel temsillerine nasıl yansıdığını anlamaya yönelik olarak hem nitel hem de nicel veriler ile yapılandırılmıştır.

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen çerçevesinde yürütülmüştür. Bununla birlikte, resim analizlerinden elde edilen veriler, sayısal verilere dönüştürülerek frekans ve yüzde analizleriyle tablolaştırılmış; böylece nitel bulgular, nicel destekle yorumlanmıştır. Çalışmanın evrenini, 2024–2025 eğitim-öğretim yılında İstanbul’un Üsküdar ilçesinde çeşitli ilkokul ve ortaokullarda öğrenim görmekte olan, 7–13 yaş aralığındaki 100 çocuk oluşturmaktadır. Bu grubun 50’si ebeveyn kaybı yaşamış çocuklardan (27 kız, 23 erkek), 50’si ise ebeveynleri sağ olan kontrol grubundaki çocuklardan (33 kız, 17 erkek) oluşmaktadır. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemlerinden doğrulayıcı ve yanlışlayıcı durum örnekleme ile belirlenmiştir. Veri toplama sürecinde demografik bilgi formunun yanı sıra “Bir Aile Çiz” Testi ve “Kuş Yuvası Çiz” Testi kullanılmış; uygulamalar, araştırmacının doğrudan katılımı ve yönetimiyle, yüz yüze görüşmeler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Her katılımcıdan, araştırma öncesinde bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bulgular; aile çiz testi verilerine göre, ebeveyn kaybı yaşamış çocukların çizimlerinde aile üyeleri arasındaki mesafenin arttığı, bazı önemli figürlerin (örneğin, kaybedilen ebeveyn) çizilmediği veya silik şekilde temsil edildiği; figürler arası duygusal bağların zayıf yansıtıldığı ve çocukların kendilerini resimlerde yalnız ya da dışlanmış şekilde konumlandığı gözlemlenmiştir. Kuş yuvası çizimi testi sonuçları ise, ebeveyn kaybı yaşayan çocukların çoğunlukla yalnız kuşlar, eksik yuvalar çizmiş ya da ebeveyn kuş figürlerine hiç yer vermemiştir. Duygusal yakınlığa dair simgesel temsillerin zayıf olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşılık, ebeveynleri sağ olan çocukların çizimleri daha

düzenli; aile içi bütünlük, duygusal yakınlık ve güven temalarının daha belirgin olarak temsil edildiği görülmüştür. Bu bulgular, ebeveyn kaybı yaşamış çocukların güvenli bağlanma temsillerinden uzaklaştığını ve çocukların içsel dünyalarında yalnızlık, güvensizlik ve aidiyet eksikliği temalarının yoğun olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma, ebeveyn kaybı gibi önemli bir yaşam olayının çocukların bağlanma temsilleri ve aile algıları üzerindeki etkisini projektif değerlendirme araçlarıyla inceleyerek hem akademik literatüre hem de çocuklarla çalışan ruh sağlığı uzmanlarının değerlendirme süreçlerine katkı sunmaktadır. Çocukların içsel dünyalarına ulaşma noktasında çizim gibi projektif tekniklerin duygu ve ilişkileri anlamada etkili ve değerli bir yöntem olduğu bu çalışmayla bir kez daha ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn Kaybı, Bağlanma Temsilleri, Aile Algısı, Projektif Çizim Testleri

SUMMARY

The loss of a parent during childhood is one of the traumatic events that can deeply affect the child's emotional development, attachment patterns and perception of family. During this process, children often have difficulty verbally expressing the emotional voids and psychological burdens they experience; instead, they reflect their inner worlds through projective ways such as drawing. In this context, the purpose of this study is to examine the attachment representations and family perceptions of children who have experienced parental loss through projective assessment tools such as “Draw a Family” and “Bird's Nest Drawing” tests. The study was structured in the light of both qualitative and quantitative data to understand how parental loss is reflected in children's internal representations.

The research was conducted within the framework of phenomenological design, which is one of the qualitative research methods. In addition, the data obtained from the picture analyzes were converted into numerical data and tabulated with frequency and percentage analyzes; thus, qualitative findings were interpreted with quantitative support. The universe of the study consists of 100 children between the ages of 7 and 13 who are studying in various primary and secondary schools in the Üsküdar district of Istanbul in the 2024–2025 academic year. This group consists of 50 children who have lost a parent (27 girls, 23 boys), and 50 children in the control group whose parents are alive (33 girls, 17 boys). Participants were determined by confirmatory and falsifying case sampling from purposeful sampling methods. In the data collection process, in addition to the demographic information form, the "Draw a Family" Test and the "Draw a Bird's Nest" Test were used; the applications were carried out through face-to-face interviews with the direct participation and management of the researcher. Informed consent was obtained from each participant before the research.

The obtained data were evaluated using the content analysis method. Findings: according to the family drawing test data, it was observed that the distance between family members increased in the drawings of children who had experienced parental loss, some important figures (e.g. the lost parent) were not drawn or were represented in a blurred manner; emotional ties between figures were weakly reflected, and children positioned themselves as alone or excluded in the drawings. The bird nest drawing test results showed that children who experienced parental loss mostly drew lonely birds,

incomplete nests or did not include parental bird figures at all. It was observed that symbolic representations of emotional closeness were weak. In contrast, the drawings of children with living parents were more organized, and themes of family unity, emotional closeness, and trust were more clearly represented. These findings reveal that children who have experienced parental loss move away from secure attachment representations and that themes of loneliness, insecurity, and lack of belonging are prevalent in children's inner worlds. This study contributes to both academic literature and the assessment processes of mental health professionals working with children by examining the impact of a significant life event such as parental loss on children's attachment representations and family perceptions using projective assessment tools. This study has once again demonstrated that projective techniques such as drawing are an effective and valuable method for reaching children's inner worlds and understanding emotions and relationships.

Keywords: Parental Loss, Attachment Representations, Family Perception, Projective Drawing Tests

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
SUMMARY	iii
KISALTMALAR	vii
TABLolar LİSTESİ	viii
EKLER LİSTESİ	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN ÖZELLİKLERİ

1.1. Araştırmanın Problemi	4
1.2. Araştırmanın Amacı	6
1.3. Araştırmanın Önemi	6
1.4. Araştırmanın Varsayımları	7
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	8

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Çocukta Ölüm Kavramı	9
2.2. Gelişimsel Açıdan Ölüm Kavramı	10
2.3. Ebeveyn Kaybının Çocuk Üzerindeki Etkisi	14
2.4. Bağlanma Kavramı ile İlgili Alanyazın	17
2.4.1. Bağlanma	17
2.4.2. Bağlanma Kuramı	19
2.4.3. Bağlanma Temsilleri	22
2.4.3.1. Güvenli Bağlanma	24
2.4.3.2. Kaygılı-Kararsız Bağlanma	24
2.4.3.3. Kaçınan Bağlanma	25
2.5. Bağlanmayı Etkileyen Faktörler	25
2.6. Anne-Baba-Çocuk İlişkisi	28
2.7. Projektif Yöntemler	30
2.7.1. Aile Çiz testi	33
2.7.2. Kuş Yuvası Çiz Testi	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE TEKNİKLER

3.1. Evren ve Örneklem	34
3.2. Araştırma Modeli	34

3.3. Veri Toplama Araçları.....	35
3.3.1. Sosyodemografik bilgi formu.....	35
3.3.2. Aile çiz testi.....	35
3.3.3. Kuş yuvası çiz testi.....	35
3.4. Veri Toplama Tekniği Ve Süreci	36
3.5. Verilerin Analizi.....	36

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Araştırmanın Bulguları.....	40
TARTIŞMA.....	50
SONUÇ VE ÖNERİLER	58
KAYNAKÇA.....	60
EKLER.....	69

KISALTMALAR

BND : Kuş Yuvası Çiz

DSM : Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Çalışmaya katılan çocukların durumu ve dağılımı	40
Tablo 2. Ebeveyn kaybı yaşamış ve ebeveynleri sağ çocukların aile çizimlerinin düzen ve özelliklerinin frekansları	42
Tablo 3. Çocukların aile çizimlerinin ebeveyn kaybı ile ilişki varlığı ki-kare testleri.	43
Tablo 4. Ebeveyn kaybı yaşamış ve ebeveynleri sağ çocukların kendilerini kimin yanında konumlandıkları kişiler	45
Tablo 5: Ebeveyn kaybı yaşamış ve ebeveynleri sağ çocukların kendilerini kimin yanında konumlandıkları kişiler ile ilişki varlığı ki-kare testleri.....	46
Tablo 6. Ebeveyn kaybı yaşamış ve ebeveynleri sağ çocukların “kuş yuvası çiz testi” ile bağlanma temsillerinin karşılaştırılması.....	46
Tablo 7. Çocukların “kuş yuvası çiz testi” ile bağlanma temsillerinin ebeveyn kaybı ile ilişki varlığı ki-kare testleri	48

EKLER LİSTESİ

EK-A : ETİK KURUL KARAR ÖRNEĞİ

EK-B : BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

EK-C : SOSYODEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

EK-Ç : “BİR AİLE ÇİZ TESTİ” UYULAMA YÖNERGELERİ

EK-D : “BİR KUŞ YUVASI ÇİZ TESTİ” UYGULAMA YÖNERGELERİ

EK-E : ÖLÇEK KULLANIM İZİNİ

ÖNSÖZ

Tez sürecim boyunca, akademik bilgi ve deneyimiyle çalışmamı yönlendiren; anlayışı, sabrı ve yol göstericiliğiyle bu süreci daha verimli ve anlamlı kılan çok değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Volkan DEMİR'e en derin şükranlarımı sunarım. Kendisinin rehberliği ve yapıcı katkıları, bu çalışmanın bilimsel niteliğini kazanmasında belirleyici olmuştur.

Araştırmamın uygulama aşamasında desteğini esirgemeyen ve katkılarıyla süreci kolaylaştıran Klinik Psikolog Şule ÜNLÜ ve Uzman Psikolog Merve Elif KENDİR hocalarıma; ayrıca bu araştırmaya gönüllü olarak katılım sağlayan ve çalışmanın temelini oluşturan tüm çocuklara teşekkür ederim. Onların katkısı olmadan bu çalışmanın hayata geçirilmesi mümkün olmazdı.

Her zaman yanımda olan, moral ve motivasyonlarıyla bu süreci daha kolay atlatmamı sağlayan sevgili aileme ve dostlarıma en içten teşekkürlerimi sunarım. Özellikle bu süreçte varlığı, sabrı ve desteğiyle bana güç veren sevgili eşim Kadir GÜNDOĞAN'a gönülden teşekkür ederim.

Son olarak, bu süreci daha anlamlı ve öğretici kılan tüm akademisyenlere ve psikoloji camiasına şükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

Çocukluk önemi, bireyin psikososyal gelişimi açısından en önemli dönemdir. Bu dönemde bakım veren figürü ile kurduğu bağlanma ilişkisi tüm gelişim alanlarını etkileyebilmektedir. Bakım veren ile kurduğu güvenli bağlanma ilişkisi tüm gelişim dönemlerinde dünyayı algılayış biçimini ve çevresi ile kurduğu ilişkilerini şekillendirebilmektedir (Bowlby, 1969). Bakım veren ebeveyn çocuğun hem fiziksel ihtiyaçlarını karşılayan hem de duygusal güvenliğini sağlayan birincil bağlanma figürüdür. Bu bağlamda ebeveynin ölümüne maruz kalan çocuk için sadece yas sürecine maruz kalmak değil, aynı zamanda aile bütünlüğü ve bağlanma sistemini derinden etkileyen bir travma olarak nitelendirilmektedir (Dowdney, 2000; Worden, 2018). Buna karşılık, bağlanma figürünün kaybı çocukta duygusal güvenliğin sarsılmasına ve tüm yaşamını etkileyen derin yapısal değişikliklere neden olabilmektedir (Granot, 2005; Güloğlu ve Kararımak, 2017). Bağlanma kuramına göre, bireyler yaşamın erken dönemlerinde kurdukları bağlanma ilişkilerine dayanarak içsel çalışma modelleri geliştirirler (Bowlby, 1969). Bu modeller, bireyin kendilik algısını, başkalarına dair beklentilerini ve aile üyeleriyle ilişkilerindeki dinamikleri şekillendirir. Ebeveyn kaybı, bu temsillerde belirsizlik, korku veya yoksunluk gibi temaların oluşmasına yol açabilir (Silverman ve Worden, 1992).

John Bowlby'nin (1969) kuramına göre, bireyin erken çocukluk döneminde bakım verenle kurduğu ilişkinin, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişim üzerinde belirleyici bir rol oynadığını savunur. Çocuk ile birincil bakım veren arasındaki bağın güvenli ya da güvensiz oluşu yalnızca çocukluk dönemini değil, bireyin yaşamı boyunca kuracağı ilişkilerin niteliğini de şekillendirmektedir. Güvenli bağlanma, çocuğun çevresine güvenle yaklaşmasını, stresle sağlıklı baş etmesini ve sosyal ilişkilerde uyumlu davranışlar geliştirmesini destekler. Bağlanmanın niteliği, yalnızca ilişkilerin varlığıyla değil, bu ilişkilerin sürekliliği ve istikrarı ile de şekillenir. Bu bağlamda, özellikle ebeveyn kaybı gibi travmatik yaşantılar, çocuğun bağlanma sisteminde ciddi bozulmalara neden olabilir. Ebeveyn kaybı, çocuğun duygusal güvenlik duygusunu zedeleyerek bağlanma figürüyle olan ilişkinin sürekliliğine dair temel inancını sarsar. Bu durum, kaygılı, kaçınan ya da dağınık (dezorganize) bağlanma örüntülerinin gelişmesine yol açabilir (Bretherton, 1992). Erken dönem bağlanma temsillerinde meydana gelen bozulmalar, bireyin yaşamının ilerleyen dönemlerinde hem kendilik algısında hem de kişilerarası ilişkilerinde güven sorunları, duygusal dalgalanmalar ve

sosyal çekingenlik gibi uyumsuzluklara yol açabilmektedir (Mikulincer & Shaver, 2007).

Ainsworth ve arkadaşlarına (2015) göre güvenli bağlanma ilişkileri çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesini desteklerken, bağlanma figürlerinin kaybı veya işlevsizliği, çocukta kaygı, korku, depresyon gibi olumsuz duygulara yol açabilir. Özellikle ebeveyn kaybı, çocuğun bağlanma sisteminde ciddi bir kırılmaya neden olur. Silverman ve Worden (1992) araştırmalarında, ebeveyn kaybı yaşayan çocuklar, yas sürecinin yanı sıra, bakım veren figürün ani yokluğu ile başa çıkmak durumunda kalır ve bu durum onların psikolojik iyi oluşlarını doğrudan etkiler. Ayrıca çocukların yas tepkilerinin gelişimsel özelliklere göre büyük farklılık gösterdiğini ve bu nedenle psikolojik destek sürecinin bireyselleştirilmesi gerektiği üzerinde durur. Bu bağlamda ebeveyn kaybı yaşayan çocuğa açık, dürüst ve destekleyici bir yaklaşım sergilenmesinin kritik önemde olduğu vurgulanmıştır.

Worden (2018) ve Ürer'e (2017) göre ebeveyn kaybı süreci, çocuk için hem duygusal hem de bilişsel olarak baş etmekte zorlandığı bir süreçtir. Çocuğun yaşına, bulunduğu gelişim dönemine, ölen kişinin çocuk ile olan ilişkisine ve ölümün koşullarına bağlı olarak ebeveyn kaybı ile baş etme tepkileri değişkenlik gösterebilmektedir. Bu araştırmalara göre çocuğun içinde bulunduğu aile içi ilişkiler, kültürel faktörler ve sosyal destek süreçleri de çocuğun baş etme süreci üzerinde etkisi bulunmaktadır. Ebeveyn kaybı sonrası çocuk, bakım veren değişikliği, sosyoekonomik düzey değişimi, aile içi rol ve sorumlulukların değişimi ve rutinlerin bozulması gibi psikolojik sağlamlığı ve uyumu zorlaştıran birçok etken ile yüzleşebilmektedir (Attepe, 2010; Karakelle ve ark., 2010).

Çocukların kayıp sonrası yaşadığı duygusal deneyimleri doğrudan ifade edebilmesi her zaman mümkün olmayabilir. Bu deneyimleri anlamada projektif yöntemler oldukça işlevseldir. Özellikle resim çizme gibi sözel olmayan değerlendirme araçları, çocukların bilinçdışı içeriklerini ve duygusal temsillerini açığa çıkarabilmektedir (Koppitz, 1968; Malchiodi, 2005). Tharinger ve Stark (1990), davranış bozukluğu ve depresyon tanısı almış çocukların resim çizimlerinde içsel çatışmalarını ifade ettiklerini ve bu çizimlerin psikolojik değerlendirme açısından anlamlı çıktılar ortaya çıkardığını belirtmiştir. Kaiser ve Deaver (2009) ise çalışmalarında, "Bird's Nest Drawing (BND)" testinin çocukların bağlanma temsillerini değerlendirmede etkili bir yöntem olduğu üzerinde durmuşlardır.

Türk alanyazını incelendiğinde, çocukların psikososyal gelişimlerini değerlendirme sürecinde projektif yöntemlerin, çocukların aile algılarını ve bağlanma biçimlerini ortaya koymada etkili araçlar olduğu vurgulanmaktadır (Koçyiğit Özlü, 2015; Halmatov, 2024). Demirbağ (2016), çocukların bağlanma durumlarını değerlendirmek amacıyla kullanılan projektif bir ölçüm aracı olan “Kuş Yuvası Çizimi” (Bird Nest Drawing – BND) testinin Türk kültürüne uyarlanmasını sağlamış ve bu uyarlamanın geçerlik ile güvenilirliğini inceleyerek Türk alanyazınına katkıda bulunmuştur. Halmatov (2024) ise “Aile Çiz Testi” üzerine yaptığı değerlendirmelerinde, bu testin psikanalitik temellere dayandığını; çocuğun ailesiyle olan ilişkilerini, duygusal bağlarını ve olası çatışmalarını yansıtmak için etkili bir projektif yöntem olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, “Bir Aile Çiz Testi” ve “Kuş Yuvası Çiz Testi”, çocukların içsel bağlanma temsillerine ve aile içi ilişkileri nasıl algıladıklarına dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Bu araştırmada, ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsilleri “Kuş Yuvası Çiz Testi” aracılığıyla, aile algıları ise “Bir Aile Çiz Testi” yoluyla değerlendirilmektedir. Çocukların çizimlerinde ortaya çıkan tematik özellikler üzerinden, kaybın bağlanma sistemine ve aile yapısına etkileri analiz edilerek elde edilen bulguların hem teorik literatüre katkı sunması hem de uygulayıcı uzmanların çocuklara yönelik psikolojik müdahale planlarını yapılandırılmalarına destek olması hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN ÖZELLİKLERİ

1.1. Araştırmanın Problemi

Bağlanma, çocuğun bakım veren kişiyle yakınlık arayışı ile kendini gösteren; özellikle stres anlarında belirginleşen, tutarlılık ve süreklilik gerektiren bir duygusal bağdır (Bowlby, 2012). Çocuğun yaşamının erken dönemlerinde bakım verenle kurduğu ilişkide yaşanan yetersizlikler ya da aksamalar, bağlanma sürecini olumsuz etkileyebilir. Bowlby'nin (2012) kuramsal çerçevesine göre, güvensiz bağlanma biçimleri ileriki yaşam evrelerinde gelişebilecek psikopatolojik yapıların belirleyicisi olabilirken; güvenli bağlanma, sağlıklı ruhsal süreçlerin temelini oluşturmaktadır (Kesebir ve ark., 2011; Şahin, 2017; Yıldız, 2015). Çocuğun yakınında bulunan ve temel ihtiyaçlarını karşılayan bireyle kurduğu ilişki, bağlanma olarak tanımlanır. Bu ilişki, çocuğun fizyolojik ve duygusal gereksinimlerinin karşılanmasıyla şekillenen, özellikle stresli durumlarda ortaya çıkan bir yakınlık arayışı sonucu gelişir. Bebeklikten itibaren bakım verenin tutarlı ve duyarlı tepkileri, çocuğun güven duygusunu pekiştirerek sağlıklı bir bağlanma örüntüsünün gelişmesine katkı sağlar. Buna karşılık, çocuğun ihtiyaçlarının sürekli olarak karşılanmaması veya göz ardı edilmesi durumunda bağlanma süreci olumsuz etkilenmekte ve güvensiz bağlanma örüntüleri gelişebilmektedir. Bowlby'nin bu bağlamdaki kuramsal katkıları, güvensiz bağlanmanın özellikle ilerleyen yaşlarda ruhsal bozukluklar açısından bir risk faktörü olduğunu vurgulamaktadır (Kesebir ve ark., 2011).

Bowlby (1980) tarafından yapılan araştırmalara göre, çocuklarda ölüm kavramı yaklaşık on yedi aylıkken gelişmeye başlar. Bu dönemde, bebekler kaybolan nesneyi zihinsel olarak tutabilirler. Ayrılık ve kayıp durumlarında ise üzüntü, protesto etme ve çaresizlik gibi tepkiler gözlemlenebilir (Sezer & Saya, 2009). Bebeğin dünyaya ilk ve en önemli bağlantısı anne ve baba aracılığıyla kurulur. Eğer bu ilişki bir kayıpla kesilirse, bebeğin ilerleyen dönemlerdeki ilişkilerini de olumsuz yönde etkileyebilir (Granot, 2005). Çocuklar, beş yaşına kadar bir kişinin ölümünün kalıcı olduğuna ve geri gelmeyeceğine tam olarak anlam veremezler. Bunun yerine, ölen kişinin başka bir yerde yaşamaya devam ettiğine inanabilirler. Çekirdek aile, bireyin kişilik gelişiminde kritik bir rol oynar. Birey, ailesinden sevgi, şefkat ve ilgi görürse ve ailesiyle yaşadığı deneyimler olumlu olursa, kendini algılayışı da olumlu olur. Ancak, anne ve baba kaybı

yaşayan bir çocuk, gerekli sevgi ve ilgi desteğinden yoksun kaldığında, kendisiyle ilgili düşüncelerinde olumsuz bir tutum geliştirebilir. Yapılan araştırmalar, sevgi ve şefkatten mahrum kalmış, anne ve baba kaybı yaşamış çocuk ve ergenlerin özsaygılarının ve kendilik algılarının ciddi şekilde zarar gördüğünü ortaya koymaktadır (Bowlby, 1980). Bu bağlamda araştırmalara göre ebeveyn kaybı, çocukları derinden etkilemektedir. Çocukların kayıp süreci ile duygusal başa çıkma mekanizmaları yetişkinlere göre farklı gelişir. Bu nedenle çocuklar için kaybı anlamlandırmak, yetişkinlere göre daha zor ve karmaşık bir deneyimdir. Kaybı anlamakta zorluk çeken çocuklar, yaşadıkları yoğun duygusal süreçler ile başa çıkmakta zorlanabilir (Attepe, 2010). Çocuklar, anne veya babalarından birinin ölümüne tanıklık ettiklerinde, dünyaya daha kaygılı bir bakış açısıyla bakabilirler. Bu durum, kaygı seviyelerinde artışa yol açarak, çevrelerindeki diğer yetişkinlerin de ölüm riski taşıdığına dair endişe duymalarına sebep olabilir. Ebeveynini kaybeden çocukların, uyum sürecinde yaşadıkları duygusal tepkiler, yetişkinlerden farklıdır. Bu süreçte, çocuğun yaşı, kayıp sonrası tepkileri, hayatta kalan ebeveyninin varlığı, bu ebeveyniyle olan duygusal bağ ve iletişimi, ölüm sonrası yaşanan maddi değişiklikler ve ölümün nasıl gerçekleştiği gibi durumlar, çocuğun uyum sürecinde belirleyici rol oynayabilmektedir (Sayar, 2013; Şahin, 2021).

Kesebir ve arkadaşları (2011), bağlanmayı, çocuk ile bakım veren kişi arasındaki duygusal ilişki olarak tanımlar. Bu ilişki özellikle stresli durumlarda kendini gösterir ve bakım veren kişiye yakınlık arayışına girmesiyle ortaya çıkar. Bu durum yalnızca çocukluk dönemine ait değildir ve yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Bu süreçte bağlanma şeklinde değişiklikler olsa da çocuğun yaşamında ilk bağlanma deneyimi olan anne-çocuk ilişkisi sonraki gelişimsel dönemlerindeki bağlanma ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. Bowlby (1980) ise çalışmalarında çocuklarda ölüm kavramının gelişmeye başlamasının yaklaşık on yedi ay civarında olduğu üzerinde durmaktadır. Bu dönemde, çocuklar özellikle ayrılık ve kayıp gibi durumlarla karşılaştıklarında, üzüntü, reddetme ve çaresizlik gibi tepkiler verebilirler. Ebeveyn kaybı yaşamış çocukların maruz kaldıkları bu zor süreçte ortaya çıkabilecek sorunları azaltabilmek, ancak onları doğru bir şekilde anlamakla mümkündür. Çocukların süreçten ne kadar etkilendiklerini sözlü ifade ile anlayabilmek çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple zamanla çocuk çizimlerinin herhangi bir şeyi resmetmekten daha fazla anlamlı olduğu fark edilmiş ve bu sebeple çocuk çizimleri büyük bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, ebeveyn kaybı yaşamış çocukların duygusal tepkilerini ve iç dünyalarını anlamaya

yönelik yaklaşımların geliştirilmesi hem kuramsal hem de uygulamalı çalışmalar açısından önemlidir. Bu çalışmanın temel problemi ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsilleri ve aile algılarını çocuk çizimleri üzerinden incelemektir.

Ulusal ve uluslararası alanyazın incelendiğinde ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsilleri ve aile algıları inceleyen projektif bir yöntem olan resim çiz testleri ile değerlendirilen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Buradan hareketle bu çalışmada ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsillerinin ‘Bir Kuş Yuvası Çiz Testi’ ve aile algılarını ise ‘Bir Aile Çiz Testi’ aracılığıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Ebeveyn kaybı yaşamış çocukların aile resimlerinin genel özellikleri nelerdir?
2. Ebeveyn kaybı yaşamış çocukların ‘Kuş Yuvası Çiz Testi’ doğrultusunda çizilen resimlerinin genel özellikleri nelerdir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Ebeveyn kaybı yaşamış çocuklar, yalnızca kayıptan doğan yas duygularıyla değil; aynı zamanda bu duygularla baş etme, ölümü anlamlandırma ve ailede rollerin, sorumlulukların, alışkanlıkların ve ritüellerin değişimine uyum sağlama süreçlerinde de çeşitli güçlükler yaşayabilmektedir. Bu süreçte, çocukların duygularını ifade etmede ve yaşadıkları deneyimleri anlamlandırmada zorlandıkları görülmektedir. Bu araştırma, çocukların hayatına dokunan ve onların gelişiminde önemli rol oynayan profesyonellerin (bakım verenler, öğretmenler, psikolojik danışmanlar...) çocukların yaşadığı içsel çatışmaları ve zorlukları fark edebilmelerini, bu deneyimleri daha iyi anlamalarını ve onlara daha sağlıklı bir şekilde ulaşabilmelerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsilleri ve aile algılarının projektif yöntemle incelenmesi; aile içindeki roller, sorumluluklar ve alışkanlıklarda meydana gelen değişikliklerin çocuklar tarafından nasıl algılandığını, bu değişimlerin onların duygusal dünyalarına nasıl yansıdığını ve kayıpla başa çıkma biçimlerini ortaya koyma açısından önemli veriler sağlayabilir. Bu tür bir inceleme, çocukların içsel dünyalarına ilişkin dolaylı ancak derinlemesine bilgiler sunarak, yaşadıkları travmatik deneyimin bağlanma kalıpları ve aile dinamikleri üzerindeki etkilerini anlamaya katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda, araştırmanın amacı; ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsillerini ‘Kuş Yuvası Çiz’ testiyle, şimdiki aile algılarını ise ‘Bir Aile Çiz Testi’ aracılığıyla değerlendirmektir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Çocuklar duygularını yetişkinlere göre farklı bir şekilde ifade ederler. Kayıp yaşayan kişinin duygularını ifade etme süreci hem bulunduğu yaş dönemine göre hem de yetiştirilen aile kültürüne göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bazı kültürlerde kayıptan sonra duyguları açıkça ifade etmek ve göstermek normal iken bazı kültürlerde duyguların açıkça konuşulması ve gösterilmesi uygun görülmemeyebiliyor. Bu yüzden ebeveyn kaybı yaşamış çocukların ebeveynleri ile ilişkileri ve aile algıları hakkında sözel olarak bilgi almanın zor olduğu bilinmektedir. Kayıp yaşayan yetişkinler dahi anlamsız, karmaşık tepkiler verebiliyorken ebeveyn kaybı yaşamış çocukların duygu durumlarını anlamak için özel bir çaba gerekmektedir. Çocuklar için hem önleyici hem de iyileştirici olabilmesi adına çocukların duygularını ve düşüncelerini yaşlarına uygun tekniklerle ifade etmelerini sağlamak gerekmektedir. Bu bağlamda ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsillerinin ve aile algılarının somut bir çalışma ile incelenmesi ve çocuklarla bireysel veya grup çalışmalarının belirlenmesi ebeveyn kaybı yaşamış çocuklarla çalışan uzmanlar, yakın çevreleri ve ebeveynleri için önem arz etmektedir. Bu sayede çevresindeki yetişkinler, çocuğun yaşadığı duygudurumlara dair dikkatleri artacaktır.

Alanyazın incelendiğinde çocukların ölüm ile ilgili algılarının ölüm eğitimleri kadar önemli olduğu üzerinde durulmaktadır. Eğer ölüm, hayatın sonu ve evrensel bir gerçeklik ise, bu gerçeği görmezden gelmek ya da reddetmek mümkün değildir. Bu bağlamda ölüm olgusunun çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin yetişkinlere göre daha fazla olabileceği göz önünde bulundurulduğunda ölüm eğitiminin önemi ortaya çıkmaktadır (Köylü, 2004). Yıldız ve Köseoğlu (2018) araştırmalarında tek ebeveynli çocukların kayıpla başa çıkma süreçlerini kolaylaştırmak okul temelli müdahale programlarının geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu tür programlar, okul psikolojik danışmanlarının tek ebeveynli çocuklar hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalarına ve kaybın türüne uygun müdahale stratejileri geliştirmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, alan uzmanlarının kayıp ve yas danışmanlığı kapsamında hem bireysel hem de grup terapisi uygulamalarını artırmalarının önemine dikkat çekilmektedir. Yürütülecek olan bu araştırma ile ebeveyn kaybı yaşamış çocukların aile içinde yaşadığı düşünülen duygusal zorluklar daha net görülebilecek, ebeveyn kaybı yaşamış çocukların çevresindeki yetişkinlerin onlarla sağlıklı iletişim kurabilme, duygu durumlarına yönelik destek sunabilme, yas belirtilerine duyarlı olmaları noktasında katkılar

sağlayabilecek ve anlaşıldığını hissedem çocuklar için özgüven kaynağı olabilecektir. Literatürde ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsilleri ve aile algıları hakkındaki bilgi ve veri eksiğine katkı sağlayacak olması açısından önem taşımaktadır.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

- Katılımcıların istenen çizimleri içtenlikle yerine getirdikleri varsayılmıştır.
- Örneklemin evreni temsil ettiği varsayılmıştır.
- Kullanılacak olan ölçeklerin ölçülmek istenen değişkenleri ölçebilecek özelliklerde oldukları varsayılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

- Araştırma İstanbul ili Üsküdar ilçesinde yaşayan ebeveyn kaybı yaşamış çocuklar ile sınırlıdır.
- Araştırma 7-13 yaş aralığı ile sınırlıdır.
- Araştırma verileri bir aile çiz testi ve kuş yuvası çiz testlerinin ölçtüğü nitelikler ile sınırlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Çocukta Ölüm Kavramı

Ölüm bireyin hayatının herhangi bir evresinde yüzleşebileceği kaçınılmaz somut bir gerçekliktir. Her birey er ya da geç ölüm gerçeği ile yüzleşmektedir (Ürer, 2017). Ölüm bireyin yaşamında zorlu bir süreç olsa da özellikle ebeveyni ölen çocuklar için önemli ve etkileyici bir yaşam olayıdır. Ebeveyn kaybı sonrası ailede ilişki ve dengelerin değişimi ile birlikte çocuğun ölümü anlamlandırması ve yaşadığı duygular ile baş etmesi zorlu bir sürece dönüşmektedir (Attepe, 2010). Geri dönüşü olmayan bir olgu olarak tanımlanan ölüm kavramı ile çocuklar, günlük yaşamın farklı evrelerinde karşı karşıya gelebilmektedir. Ölen bir hayvanı gördüğünde, okuduğu hikayelerde, haberlerde veya bir yakını kaybettğinde ölümün gerçekliği ile yüzleşmektedir. Bununla birlikte çocukları büyüten, besleyen, güvenlik ihtiyacını karşılayan anne ve babanın ölmesi, onlardan ayrı kalması çocuğun hayatını birçok yönden etkilemektedir. Ebeveyn kaybı ile yüzleşen çocuğun, yaşamında meydana gelen değişimlere uyum sağlaması oldukça zordur. Çocuğun ölümü anlamlandırabilmesi ve ölüm sonrası ortaya çıkan tepkileri yaşına, bulunduğu gelişim düzeyine, kişilik özelliklerine, daha önce kayıp deneyimi yaşayıp yaşamadığına ve ölen kişi ile olan ilişkisine göre bireysel farklılıklar göstermektedir (Attepe, 2010; Yıldız, 2004). Bildik'e (2013) göre kayıp ve yas süreci kişisel bir deneyimdir ve bireyler arasında farklılık göstermektedir. Bu deneyimi anlayabilmek için bireysel farklılıklara dikkat etmek önemlidir. Bu bağlamda kayıp sonrası bireyler yalnızlık ve çaresizlik duygularını hissedebilmektedir. Ancak bu duygular ile baş edebilmesi ölen kişi ile olan ilişkisine, kayıp ile baş etme becerisine, yaşam koşullarına göre değişiklik göstermektedir.

Bağlanma kuramının öncüsü Bowlby'e (1980) göre çocuklarda ölüm kavramı 17 ay civarında ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde ayrılık veya kayıp yaşayan bebekte üzüntü, protesto etme ve çaresizlik gibi reaksiyonlar gözlemlenebilmektedir. Pikodinamik kuramcılara göre çocukluk döneminde sevgi nesnesini kaybeden kişinin ileriki dönemlerde psikopatolojik sorunlar yaşaması riski daha yüksektir. Psikanalitik teori, bağlanma nesnesinin ortadan kaybolması ile birlikte ileriki dönemlerde ortaya çıkan depresyon arasında ilişkinin olabileceğini belirterek, çocukluk yasının hem anlık hem de uzun dönemli etkilerinin ileriki dönemlerde etkisinin olabileceğini ve

psikopatolojik problemlere karşı duyarlılığı arttırabileceği öne sürmüştür (Slaughter & Griffiths 2007). Bowlby'e (2012) göre çocukluk döneminde bağlanma nesnesi çocuk için güvenlik ve duygusal destek kaynağıdır. Yaşamın erken dönemlerinde bağlanma figürünün kaybı çocuklar üzerinde psikopatolojik etkiler yaratmakta ve dünya algısında bozulmalara sebep olmaktadır. Bu bağlamda bağlanma figürünü kaybeden çocuklar çevrelerine karşı güvensizleşebilir ve dünyanın anlamlı bir yer olmadığını algılamaya sebep olabilmektedir. Bu kayıp bir ebeveynin ölümü ile sonuçlandığında panik bozukluğu, fobi, kaygı ve depresyon gibi psikopatolojik durumların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Tafa, 2018).

Çocukların ve ergenlerin ölüm, kayıp ve yas gibi karmaşık kavramları anlama biçimleri yaşlarına, içinde buldukları gelişim dönemlerine ve zihinsel gelişim seviyelerine göre değişmektedir (Ürer,2017). Sevilen birinin kaybı sonrası aile içinde roller ve beklentilerde değişiklikler olduğu gibi bu değişimlerle birlikte uyum sorunları, kaygı durumları ve duygusal dalgalanmalar ortaya çıkabilmektedir. Aile dinamiğinde oluşan bu değişikliklerle birlikte çocuk ve ergenin aidiyet ve güvenlik duyguları sarsılabildiği gibi yaşamın üzerinde rol ve sorumluluk alma davranışı gözlemlenebilmektedir (Bildik, 2013).

2.2. Gelişimsel Açıdan Ölüm Kavramı

Literatüre göre çocukların ölüm algılarına ilişkin ilk çalışmaların psikanalitik bakış açısıyla incelendiği gözlemlenmektedir. Bu çalışmalar farklı birçok görüşme tekniği ile yapılmıştır (Slaughter & Griffiths, 2007; Ürer, 2017). Çocukların kendilerini daha rahat ve serbest ifade edebilmeleri için, resim çizimi veya hikâye anlatımı gibi projektif görüşme teknikleri kullanılmıştır. Bu sayede çocukların ölüme yönelik duygusal tepkilerine önem verilmeyle birlikte, ölümü geri döndürülemez bir durum olarak anlamlandırdıkları incelenmiştir. Bazı çocuklar ölümün geri dönüşü olmayan kalıcı bir süreç olacağını hayal ederken bazıları da cennete gittikleri düşüncesi ile bir araya gelecekleri hayalini kurmuştur. Bu nedenle çocukların ölümü kendilerine has düşünme becerileriyle hayal ettiği düşünülmektedir (Slaughter, 2005).

Ölüm ve kayıp durumları ile yüzleşen çocuklar bu kavramları algılayışları onların içinde buldukları gelişim dönemi düzeylerine göre değişiklik göstermektedir. Slaughter'in (2005) çalışmalarında belirttiği gibi Psikoanalitik teorisyenlere göre çocukların ölümü algılama ve içselleştirme düzeyleri onların zihinsel ve duygusal olgunlukları ile paralel ilerlemektedir. Bu sebeple bulunduğu gelişim dönemi olgunluk

kapasitesine göre ölümü kolayca yanlış anlamaları ve ölümle ilgili kaygılanmaları mümkündür. Ölümün somut bir geçeklik olduğunu tam anlamıyla kavrayamamalarından dolayı ölüm sonucu tepkileri değişkenlik göstermektedir. Bu bağlamda çocukların buldukları gelişim dönemleri onların ölümü anlamlandırma süreçlerinde farklılık göstereceğinden dolayı, kayıp durumu çocuğa ifade edildiğinde çocuğun gelişim düzeyine ve konuyu ifade etme şekline dikkat etmek gerekmektedir. Buna ek olarak Dyregrov'e (2008) göre, çocukların ölüm olgusunu anlamlandırabilmeleri zihinsel gelişim düzeyleri ile ilişkilidir. Çocukların kayıp sonrası tepkileri yaşlarına ve içinde buldukları gelişim dönemlerine göre farklılık göstermektedir. Bu bağlamda Dyregrov, her çocuğun içinde bulunduğu duygusal ve bilişsel süreçler, ölüm olgusunu anlamlandırabilmesinde ve kayıp ile başa çıkmalarında bireysel farklılıklara sebep olduğu üzerinde durmaktadır.

Benzer gelişim döneminde olan çocukların ölüm olgusunu kavrama sürecinin aynı olduğu düşünölmektedir (Duman, 2014; Willis, 2002). Kadim (2023), çocukların bireysel özelliklerinin, yetiştiği aile kültürünün ve bakım veren yetişkinlerin ölüm olgusunu anlama biçiminin birbirinden farklı olduğu üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda çocukların kişisel özellikleri, yetiştiği ortam, ortamın kültürel yapısı ve yetişkinlerin ölüme bakış açısı; kayıp sonrası duygusal, davranışsal ve sosyal tepkilerinin farklılık göstermesinde etkili olduğu söylenebilir.

Literatürde beş yaş öncesi dönemin erken çocukluk dönemi veya okul öncesi dönem olarak tanımlandığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda beş yaş öncesi dönemde olan çocukların ölüm olgusunu kavrayabilme süreci incelendiğinde birçok araştırma ile karşılaşılabilmektedir. Beş yaş öncesi dönemde olan çocuklar ölümün geri dönüşü olmayan bir süreç olduğunun bilincinde değillerdir ve bilişsel gelişim düzeyleri bu yönde henüz gelişemediğinden ötürü ölen kişinin sonsuza dek hayatından çıktığını kavrayabilmeleri güçtür (Attepe, 2010). Beş yaş öncesi dönemde olan çocuklar, Piaget'in bilişsel gelişim kuramına göre işlem öncesi dönemdedir. Bu dönemdeki çocuklar benmerkezci düşünme becerilerine sahiptirler ve olayları kendi bakış açlarına göre değerlendirirler. Birçok şeyin insanların kontrolünde gerçekleştiğine dair inançları vardır. Ölüm durumunun da bu şekilde insanların kontrolünde gerçekleşen bir durum olduğuna inanırlar ve ebeveynlerinin öldüğü bilgisini alsalar dahi bir süre sonra geri geleceğini düşünebilirler. Bu bağlamda ölümün geri dönülemeyen bir süreç olduğunu kavrayamayan çocuk ölümün geçici bir ayrılık süreci olduğuna inanma eğilimi gösterir.

Geçici ayrılık süreci uzadığında çocuk için kaygı verici olmaya başlar. Bu nedenle asıl kaygıları sevgi nesnesi olan kişiden uzak kalma duygusu ile bağlantılı olduğu söylenebilir (Ekşi, 1999).

Bilişsel olarak işlem öncesi dönemde olan beş yaşından küçük çocuklar, soyut bir kavram olan ölüm olgusunu kavrayamazlar. Temel ihtiyaçlarını karşılayan bağlanma figürünün ortadan kaybolması ile birlikte yokluğunun bilincinde olur. Fakat bunun geri dönülemez bir süreç olduğunun henüz farkında değildirler. Bu nedenle ölüm durumunu insanların denetiminde olan bir süreç olduğunu düşünerek ortadan kaybolan bağlanma figürünün gidişini anlamlandıramaz ve bunu bir yolculuğa ya da uykuda olmaya benzetebilir. Bu bağlamda ölümü geçici bir süreç olarak değerlendiren çocuk bağlanma figürü olan ebeveyninin bir gün geri geleceği hayalini kurabilmektedir (Bildik, 2023; Sezer, 2009).

Gullone (2000) ve Slaughter & Griffiths'ye (2007) göre beş yaş öncesi dönemde çocukların yalnız kalma, bakım verenden ayrılma, hayali varlıklar, doğaüstü olaylar, hayvanlar ve karanlık korkuları gibi korkuların yaygın olarak gözlemlendiği ifade edilmektedir. Buna ek olarak beş yaş ve öncesi dönemde ölüm korkusu, kaygının başlıca kaynağı olmasa da bu yaş gruplarındaki çocuklarda ölüm korkusunun gözlemlenebildiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda ebeveyn kaybı yaşayan çocuğa çevresindeki yetişkinlerin ölen bireyi öldü olarak ifade etmesi ile birlikte çocuk yanında bulunan diğer bakım veren kişinin de ölmesinden veya kaybolmasından dolayı endişelenebilmekte ve korkabilmektedir. Bu duygular neticesinde de duygularını yönetmekte zorluk çeken ve yetişkinler tarafından desteklenemeyen beş yaş öncesi dönemde olan çocuklar uykuya dalmakta zorluk, alt ıslatma, sık ağlama, fiziksel ve zihinsel yorgunluk, isteksizlik ve beslenmede değişimler gibi farklı uyum problemleri yaşayabilmektedir (Worden, 2018).

Okul çağı çocukları soyut düşünme becerilerini kazanmaya başladıkları dönemdedirler. Bu dönemdeki çocuklar zaman kavramını bilir. Beş yaş öncesi döneme göre benmerkezci değildirler ve olaylar arasında muhakeme becerileri geliştiği için çevrelerinde olan biten şeyler ilgilerini çeker. Bu duruma ek olarak öğrenmeye açık, merak duygularının yoğun olduğu bilişsel bir süreçtedirler (Uludaşdemir, 2021). Bu bağlamda bu dönemdeki çocuklar ölüm olgusunun yaşamın bir sonu olduğunun farkındadırlar ve insan vücudunun biyolojik işlevlerini yerine getiremediğini kavrayabildikleri bir dönemde oldukları üzerinde durulmaktadır. Ölümün nedenleri

önemlidir ve ölümü hastalık, kaza, yaşlılık gibi somut nedenlere bağlayabilir. Daha küçük yaşlardaki (5-7) çocuklar bu nedenleri hızlı bir şekilde kavrayamayabilir ve ölümü doğaüstü varlıklar olarak düşünebilmektedir. Bu durum bu yaş grubunda korku ve uyku problemleri yaşamalarına sebep olabilmektedir. Sekiz yaş ve sonraki dönemde ise ölümün kaçınılmaz bir son olduğunun farkında olduklarından dolayı kendi ölümlerini de yavaş yavaş anlamaya başlayabilirler. Yaşadığı kayıp sonucunda dikkatini toplamada yaşadığı güçlük sebebiyle ders başarısı gerileyebilir ve duygularını yönetmede yaşadığı güçlük sebebiyle de davranış problemleri, ayrılık kaygısı, gelişimsel olarak gerileme ve farklı korkular yaşayabilirler (Bildik, 2013).

Alanyazın incelendiğinde bu yaş döneminde olan çocukların ölümün geri dönüşü olmayan bir durum olduğunu kavrayabildikleri bir dönemde oldukları fakat ölüm korkusunun net bir şekilde gözlemlenmediği üzerinde durulmaktadır. Aile içi kayıp yaşayan çocuk bu durumun ne kadar karmaşık ve meşakkatli bir süreç olduğunun farkındadır. Bu nedenle yetişkinlerin hissettiği duygulara benzer duygular yaşaması ve kayıp sonrası yetişkinler gibi kederlenmesi muhtemel bir durumdur. Bu bağlamda soyut belirtilerden çok somut belirtilere önem verirler ve ölümün somut sebepleri üzerine düşünmeye başlayabilirler (Attepe, 2010; Sezer,2009). Soyut düşünmenin gelişim gösterdiği ergenlik döneminde ölüm olgusu soyut olarak algılanan bir kavramdır. Ergen bireyler ölüm kavramı üzerinde düşünüp, kendilerinin ve diğer canlıların ölebileceği gerçeğini kabul ederler. Zamanla ölüm olgusu somut hale gelip ölüm kayıplarının uzun zaman diliminde olumsuz etkilerini fark ederler (Dyregrov, 2008).

Ergenler yoğun olarak kendini, hayatı, ölümü sorgulama eğiliminde olduklarından kendileri için büyük önem taşıyan ebeveynlerini kaybetmenin nedeni, nasılı ve sonuçları ile ilgili akıl yürütebilmektedirler (Granot, 2005). Ergenlik aynı zamanda ölüm olgusunun daha soyut hale geldiği bir dönemdir (Slaughter, 2005). Ergenlik döneminde gençler, ölümü bir yetişkin gibi anlamlandırabilir ve kaybın getireceği üzüntü, hüznün gibi duyguları yaşarlar. Ölümün evrenselliğini, geri dönüşün olmadığını, herkesin dolayısıyla kendisinin de ölümü yaşayacağını bilirler. Bu evrede ergenler, somut düşünecek bilişsel gelişim aşamasına ulaşmış olduklarından ölüm ve sonuçlarının uzun dönemde getireceği değişimi algılayabilirler. Ergenlik döneminde gençlerin ölüme verdiği tepkiler okul çağı çocuklarından oldukça farklıdır. Bu tepkiler ergen bireyin geçmişte öğrendikleri, gördükleri ve kendisine anlatılanlarla şekillenir. Zaten ergenler kendilerini ve ölümü sorguladıkları bir zaman diliminde olduklarından, yakınlarının

kayıbı sonucu yoğun duygular yaşarlar. Öfke, kendini sorumlu tutma, suçluluk duyma, uzun süreli hüzün bu duygulardan bazılarıdır. Bir yetişkin gibi ölüm gerçeğini kavradıklarından, yetişkin gibi davranmaya çalışabilir; aile içi bazı sorumlulukları üstlenebilirler. Yaşadığı kayıp sonucu hayatı sorgulama eğilimi gösterip, yalnızlığı tercih edebilir, sosyal ortamlardan uzaklaşabilirler. Dikkatini toplamada ki güçlük akademik başarısını düşürebilir, davranışlarını kontrol etmede yaşadığı zorluklar nedeni ile kendilerine zarar verecek girişimlerde bulunabilirler (Bildik, 2013).

Ölüm sonucu kayıp olgusu incelendiği kadarıyla çocuk ve ergenlerin ölüm kavrayışlarının onların zihinsel gelişim süreçleri ve deneyimleri ile bağlantılı olduğu üzerinde durulduğu söylenebilir. Bu sebeple ölüm olgusunu kavrama süreçleri gelişim dönemlerine göre farklılık göstermektedir. Bu bağlamda çevresindeki yetişkinler sağlıklı yollarla çocuklara destek olduğunda kayıp ile baş etme becerilerinde sağlıklı yollara başvurmaları kolaylaşacaktır (Erzen & Öztürk, 2023).

2.3. Ebeveyn Kaybının Çocuk Üzerindeki Etkisi

Ölüm olgusu ifade edilmesi karmaşık duygusal bir süreçtir. Bu nedenle ölümü küçük bir çocuğa ifade edebilmek herkes için güç bir durum olmuştur. Küçük çocuklar ölümün fizyolojik taraflarını kavrayamadıklarından dolayı araştırmacılar çocuğa ifade ederken kısa net ve somut ifadeler ile konuşmak gerektiğini savunmuşlardır. Bu bağlamda beş yaşına kadar olan çocuklar ölümün fizyolojisini anlayabilme olgunluğunda olmadıklarından dolayı ölümü kaybolma veya uyuma şeklinde düşünebilmektedir (Slaughter, 2005). Beş yaş sonra ölümün fizyolojik tarafları kavranmaya başlar ve yedi yaş itibari ile çocuklarda ölüm korkusu oluşmaya başlar. Ölümün nedenleri üzerinde daha fazla durulur ve kaza, yaşlılık, hastalık gibi fizyolojik sebeplerden dolayı ölümün gerçekleştiriliyor olabileceğini düşünür. Buna ek olarak ölümün yaşamın sonu olduğu ve geri dönüşü olmadığını zihninde değerlendirebilir. On iki yaş ve sonrası dönemde soyut becerilerin gelişmesi ile birlikte ölüm olgusu geri dönüşü olmayan bir süreç olarak zihinde netleşir. Bu yaş dönemi daha küçük yaşlara göre kayıp karşısında daha yüksek ve karmaşık tepkiler verebilir. Bununla birlikte aile içi dinamikler değişmekte ve ergen birey bu değişim karşısında farklı rol ve sorumluluklara maruz kalarak değişim ile baş etmeye odaklanır. Baş etmekte zorlanan ergen bireylerde çeşitli davranış problemleri, duygu durum değişimleri gözlemlenebilmektedir (Ürer, 2017).

Çocuklar küçük yaştan itibaren merak duygularının gelişmesi ile birlikte hayatın anlamına dair sorular sorabilmektedir. Bu sorular çocukların yetişkinler gibi varoluşsal meselelerle ilgilendiğini göstermektedir (Uçuş, 2015). Çocuğun yaşamında en çok ihtiyaç duyduğu, güvendiği kişiyi kaybetmesi bağlanma nesnesinin ortadan kaybolması ve yok olması anlamına gelir (Yörükoğlu, 2019). Bu nedenle ebeveyn kaybı yaşayan çocuk hayatın anlamı ile ilgili bir güvensizlik hissetmeye başlar ve hayata karşı daha endişeli gözlerle bakabilmektedir. Ebeveyn kaybı ile birlikte, “Ben ve değer verdiğim kişiler ölecek mi?” ve “Eğer ölecekse, bu kayıpların dışarıdan bir kuralı mı var?” gibi sorgulamalar başlar. Kontrolü dışında gelişen ve kestiremediği zamanlarda gerçekleşen olaylara karşı korku ve kaygı hissedebilir. Bu durum, yaşama karşı daha güvensiz hissetmesine yol açabilir. Ayrıca, hayatta kalan diğer aile bireylerini kaybetmekten ve başına bir şey gelmesinden korkar. Hayatta en çok ihtiyaç duyduğu ve en önemli destekçisi olan kişiyi kaybeden çocuk, dünyaya, hayata, insanlara, geleceğe ve kendisine yönelik güveninde bozulmalar yaşayabilir. Bu durum da insani ilişkilerinde bağ kurmada problemler yaşamasına sebep olabilmektedir (Granot, 2005).

Ebeveyn kaybı yaşayan çocuklarla ilgili yapılan araştırmalarda, kayıp sonrası destek süreçlerinin önemi üzerinde durulmaktadır. Sağlıklı psikodestek alamayan çocukların süreci daha travmatik bir şekilde geçirdiği belirtilmektedir. Yetişkin bireyler, kayıp sonrası karmaşık ve zorlayıcı durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir (Erzen & Öztürk, 2023; Karakelle & Güleç, 2010). Bu durumun, çocuklarda da benzer şekilde olduğu ve süreci yönetmelerini zorlaştırdığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda, ebeveyn kaybına verilen tepkiler, çocuğun bulunduğu yaş dönemine göre farklılık gösterse de bu durum çocukları derinden etkileyen ve travmatik bir durumdur. Bu travmatik durum, bazı çocuklarda sağlıklı psikodestek sistemleri ile desteklenemediğinde ve hayatta kalan ebeveynlerinden yeterli düzeyde ve sağlıklı yollarla bir destek göremediğinde, çocuğun hayatını zorlaştırmakta ve hatta depresif problemlerin sıklıkla görüldüğü üzerinde durulmaktadır (Soyyigit, 2020; Ürer, 2017). Attepe'ye (2010) göre, çocuk, ölümü geri dönülemez, evrensel bir olgu olarak kavramaya başlasa bile, duygusal anlamda bunu içselleştirmesi zaman alır ve zorlanır. Bu zorlanma durumlarının, net bir şekilde patolojik süreçler ortaya çıkardığına dair çıkarımlar olmasa da olabilmek ihtimalinin yüksek olduğu varsayılmaktadır.

Araştırmalara göre çocukların birincil bağlanma nesnesi anneleridir. Babaya göre anneyi hem fiziksel hem de duygusal destekleyici olarak gören çocuk için anne kaybının

baba kaybına göre daha fazla zorlayıcı olduğu üzerinde durulmaktadır. Anneden sonra en yakın bağ kurulan kişi baba olduğundan dolayı, baba kaybı da çocukta benzer zorlanmalara neden olmaktadır (Rostila, 2011). Bu nedenle anne veya babanın ölümü çocukların ruh sağlığını etkileyen ruhsal bir travma olarak nitelendirilmektedir. Bu travmatik deneyim çocuğun hem fiziksel hem de duygusal desteğinin sarsılmasına sebep olduğu için kişiyi hayata karşı daha savunmasız ve depresif olmaya itebilmektedir (Uluğ, 2008).

Anne ve babanın ölümünün kız ve erkek çocukların psikolojik iyi olma hali ile ilişkisinin olup olmadığını inceleyen Marks ve arkadaşları (2007), araştırmalarında anne veya babanın ölümü ile yüzleşen kız ve erkek çocukların psikolojik iyi hallerinde gerileme olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca araştırmaya göre annenin ölümü babanın ölümünden daha çok etki bırakır. Baba ölümünün erkek çocukları, anne ölümünün ise kız çocukları üzerinde daha fazla etkisi olduğu üzerinde durulmaktadır. Fakat kız ve erkek çocukların ikisinin de ebeveyn kaybı ile yüzleşmesi sonucu aşırı yeme durumu, benlik saygısında düşüş, içe kapanma, mutsuzluk gibi problemler gözlemlenebilmektedir. Bu durum da ebeveyn kaybının cinsiyet farkı olmaksızın çocuklar üzerinde olumsuz birçok etkisinin olduğunu göstermektedir.

Ebeveyn kaybı yaşamış çocuklarla yaşamamış çocukların karşılaştırıldığı çalışmalar incelendiğinde Katyal (2015) araştırmasında ebeveynini kaybeden çocuğun psikolojik sağlamlık düzeyinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ebeveyn kaybı sonrası ailede değişen dinamikler ile birlikte aile içi maddi sorunların artış gösterdiği üzerinde durulmaktadır. Bu duruma ek olarak travmatik bir yaşam olayı olarak nitelendirilen ebeveyn ölümü çocuğun ruh sağlığı sorunları ve sosyoekonomik problemler yaşamasına sebep olmaktadır. Değişen yeni hayatı ile baş etmeye çalışan çocuk dikkatini toparlamada yaşadığı güçlük sebebiyle akademik başarısında düşüşler olabilmektedir. Akademik düşüş ile birlikte uyuşturucu ve ebeveyn kaybı yaşayan çocukların alkol kullanımına da başvurduğu belirtilmektedir (Berg, Rostila, Saarela ve Hjern, 2014). İleriki yaş dönemlerinde olumsuz davranışlar ve fiziksel sağlık problemleri de yaşadığı üzerinde durulmaktadır (Abdelnoor, 2004).

Anne baba kaybı yaşayan çocukların kayıp sonrası tepkileri buldukları gelişim düzeyleri, yaş dönemleri, cinsiyetleri, ailenin sosyoekonomik ve sosyokültürel düzeyi ile ilişkilidir (Kadim, 2023). Bu bağlamda ebeveyn kaybı sonrası günlük rutinlere dönmekte zorlanma, okul performansında düşme, akranlarından uzaklaşma, uyku

problemleri, kaybedilen kişi hakkında konuşmaktan kaçınma, hüzün hali, yeme problemleri, fizyolojik Őikayetler, öfke krizleri, yoğun endişe, kaçınma davranışları, regresyon, alt ıslatma ve yaşının üzerinde sorumluluk üstlenme gibi tepkiler gözlemlenmektedir (Ergün, 2005).

Yıldız ve Köseoğlu ‘nun (2018) yaptığı araştırmada ebeveyn kaybı yaşayan çocukların sağlıklı bir yas sürecinden geçmediğinde veya yeterli maddi ve sosyal destek geçmediğinde olumsuz yaşam deneyimlerinin arttığı üzerinde durulmuştur. Buna ek olarak ebeveyn kaybı sonrası hayatta kalan ebeveyni tarafından yeterli düzeyde duygusal ve sosyal desteği alan, günlük rutinlerinde ve hayat standartlarında çok büyük değişikler yaşamayan çocukların daha olumlu yaşam deneyimlerine sahip olduğu üzerinde durulmuştur. Duman’a (2014) göre kayıp yaşayan çocuğa ebeveyninin öldüğu bilgisini vermek zor olduğu kadar da karmaşık bir süreçtir. Çocuğun kaybı içşelleştirebilmesi zaman alır. Ebeveyn kaybı sonrası duygularını nasıl ifade edeceğine bilemeyebilir ve bu süreçte hem yakınında bulunan yetişkinleri hem de kendisini suçlayabilir. Bu durum kendisi yüzünden ebeveyninin öldüğünü düşünebilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda hayatta kalan diğer ebeveynine karşı öfkeli ve suçlayıcı bir tavır takınabilir. Bu tarz durumlar çocuğun yaşadığı süreci ifade edebilmek adına duygusal olarak dışarı yansıtma şekli olarak düşünölmektedir (Sezer ve Saya, 2009). Ebeveyn kaybı yaşayan çocuklarda yas süreci sağlıklı yollarla yönetilemediğinde, okulda davranış problemleri ve intihar riski artabilmektedir (Uluğ, 2008).

Ölüm bireyin yaşantısında derin yaralar aan bir deneyim olması ile birlikte anlatılması ifade edilmesi her zaman güç olmuştur (Turan & Meral, 2023). Ebeveyn kaybı yaşamış çocukların hayatta kalan bakım vereni ve yakınları çocuğa ölümü ifade etmekte zorlanır ve çocuğun maruz kaldığı bu deneyime karşı kendini suçlu hissedebilirler. Dolayısıyla yetişkinler ölüm ile karşılaştıklarında çaresiz ve aciz hissetmekle birlikte çocuğa karşı da suçluluk duygusunu derinden hissedebilirler. Bu bağlamda çocuğu koruyabilirim düşüncesi ölümü anlatması gerektiğinde eksik veya dolaylı yollarla çocuğa durumu açıklamaya çalışır. Fakat çocuğun gerçeği kendisinden bağımsız farklı kişi veya olaylar neticesinde öğrenebileceğini ve daha da çok etkilenebileceğini kestiremeyebilir. Bu nedenle dış çevreden duyan çocuk yakınlarını suçlayabilir ve hayata karşı daha da savunmasız hale gelebilir. Her ne kadar anlatılması güç olsa da çocuğa doğru bilgiler verildiğinde çocuğu daha da güçlendirebilir. Bu

nedenle hayatta kalan ebeveyn ya da bakım veren çocuğa eksiksiz doğru bilgiler vererek durumu açıklamalıdır (Granot, 2005).

Çocuğun ebeveyn kaybı sonrası süreci sağlıklı bir şekilde yönetebilmesi yetişkinlerin onun yaşına ve gelişim dönemine uygun bir şekilde ölümü açıklayabilmesi ile ilişkilidir. Bu süreçte çocuk diğer ebeveyninden ve evinden uzaklaştırılmamalıdır. Bir anda rutinleri bozulan ve bağlanma nesnesini kaybeden çocuk süreçten uzak tutulduğunda diğer ebeveyni ve kendisi ile ilgili daha fazla endişelenebilmektedir. Çocuğun süreci anlamlandırabilmesi zaman alacaktır ve sorgulamaları olacaktır. Bu bağlamda çocuğun ölümü sorgulamasına, duygularını ağlayarak veya konuşarak ifade etmesine fırsat verilmeli ve çocuğa karşı sabırlı olunmalıdır. Ölen ebeveyni ile ilgili sorulan sorulara açık, net, somut ve yaşına uygun bir şekilde cevap verilmelidir. Çocuğun sürece dahil edilebilmesi ve süreci sağlıklı yönetebilmesi adına hayatta kalan ebeveyni veya yakını olan bir yetişkin ile birlikte ölen ebeveyninin resimleriyle bir albüm hazırlanabilir, mezarına gidilebilir veya onun anısına fidan dikilebilir (Kadim, 2023; Willis, 2002).

2.4. Bağlanma Kavramı ile İlgili Alanyazın

2.4.1. Bağlanma

Bağlanma bireyin hayatında onun için önemli olan, fizyolojik ve duygusal ihtiyaçlarına yanıt alabildiği kişilerle geliştirdiği tutarlılığı ve sürekliliği olan duygusal bir ilişki olarak tanımlanmaktadır. Temel bakım veren ile bebek arasında kurulan bu ilişki neticesinde çocuk hem kendisi hem de bakım veren ile ilgili zihninde şemalar oluşturmaktadır. Bu şemalar bakım veren kişinin çocuğun ihtiyaçlarına karşı duyarlılığına ve yaklaşımlarına göre şekillenebilmektedir (Bowbly, 1980). Zamanla oluşan zihinsel şemalar bağlanma kuramına göre içsel çalışma modelleri olarak da tanımlanmaktadır (Morsünbül ve Çok, 2011). Bakım veren kişi çocuğun fizyolojik ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayabildiğinde çocuk kendini güvende hisseder ve tamamlayıcı içsel çalışma modeli geliştirir. Fakat bakım veren, çocuğun ihtiyaçlarını görmede yetersiz kaldığında çocuk kendini değersiz ve güvensiz hisseder. Bu nedenle çocuk yetersiz ve değersiz bir içsel çalışma modeli geliştirmektedir. Bağlanma yaşam boyu devamlılığı olan bir süreçtir. Bu bağlamda bebeklik döneminden itibaren temel bakım veren kişi ile oluşan ilişkinin niteliği yetişkinlik döneminde kurulan kişilerarası ilişkileri etkileyebilmektedir (Bowbly, 1980).

Araştırmalara göre bağlanma anne karnından itibaren oluşmaya başlamaktadır. Anne ocuk arasındaki bu derin bağ annenin karnında annenin fizyolojik ve duygusal değişimlerinden etkilenmektedir (Akdağ, 2011; Soysal ve ark., 2005). Gebeliğin altıncı ayından itibaren bebeğin algılama ve tepki verme becerileri gelişmeye başlar. Bu nedenle anne karnındayken annenin vucudunda olan değişimleri ve annenin duygularını algılayabilmektedir. Annenin bebekle ilk duygusal bağının bu şekilde kurulduğu üzerinde durulmaktadır (Kesebir ve ark., 2011). Doğum sonrası dış dünyaya adım atan bebeğin hem duygusal hem de fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanmaya ihtiyaı vardır. İhtiyaçlarını karşılayan kişi ile aralarında bir ilişki oluşmaya başlar ve bu da bakım veren kişiye bağlanmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla bebeğin hayatta kalabilmesi için bir bağlanma nesnesine ihtiyaı vardır (Hamarta, 2004).

Bowlby'e göre bütün bebeklerin doğuştan emme, gülümseme, izleme, ağlama ve bakım verenin dikkatini çekmek gibi davranışları vardır. Doğuştan gelen bu davranışlarını izleyen, fark eden ve ona yanıt veren birine ihtiyaç duymaktadır. Bu davranışlara karşılık alabildiği kişilerle özel bir ilişki kurar ve bağlanma oluşur. İhtiyaçlarına yanıt veren bağlanma figürüne sahip bebekler hayata daha güvenli bir şekilde bakabilmektedir (Saylık ve Yalçın, 2018)

Bowlby' nin (1969) bağlanma kuramına göre bebeğin ilk bağlanma figürüyle kurduğu ilişki diğer insanlarla kurduğu ilişki ile farklılık göstermektedir. Bebek çevreyi keşfetmeye başladığında hem fizyolojik hem de duygusal ihtiyaçlarını görerek rahatlatan ve güven veren birine ihtiyaç duyar. Bundan dolayı ilk bağlanma figürünü güvence ss olarak kabul eder ve çevreyi keşfetmeye devam eder. Bu sayede çevreyi keşfetmekle birlikte bebeğin kaygıları korkuları artabilecek durumlara maruz kalabilmektedir. Bu duygularına yardımcı olabilmesi adına bağlanma figürüne sığınır ve rahatlamaya başlar. Genellikle bebeklerin ilk bağlanma figürü ise annedir. Anneyi güvenli s olarak kabul ederek keşfe çıktıktan sonra tekrar anneye ihtiyaç duyar. Bu bağlamda bakım veren ile güvenli yönde bir ilişki kurduğunda daha rahat bir şekilde çevreyi keşfedebilir (Can, 2015).

Bowlby'ye (1969) göre bebekler ikinci aya kadar ulaşabildiği, algılayabildiği insanlarla temasta olur. Altıncı ay itibari ile tanıdık yüzler zihninde belirmeye başlar ve yakınlık kurmak istediği kişi kendi seçiminin sonucu olur ve bu kişi tek bir bağlanma figürüne dönüşür. Bu nedenle altıncı aya kadar tam anlamıyla bir bağlanma oluşmadığını belirtmektedir. Altıncı aydan iki yaşına kadar olan süreçte ocuk düzenli

bir şekilde maruz kaldığı bakım verenleriyle yakınlaşmaya başlar ve bağlanma davranışları oluşur. Bu aşamada bakımı, beslenmesi ve korunması ile ilgilenen bakım veren figürlere karşı bağlanma davranışı gelişmektedir. Üç yaşından itibaren bağlanma tam olarak biçimlenmeye başladığı için çevresi ile etkileşimde artış olur ve başka kişilerle duygusal ilişkiler kurmaya başlamaktadır (Hazan ve Shaver, 2017).

Orta çocukluk dönemine gelen çocuk erken döneme göre bakım verenine karşı ilgisinde azalma olduğu gözlemlenebilmektedir. Orta çocukluk dönemine gelen çocuk, okula gitmeye başlar, akran gruplarıyla etkileşimde olur ve bakım verenlerden farklı duygusal ilişkiler kurmaya başlar. Bağımsız hareket edebilmesi gereken daha fazla sosyal ortama ve ilişkilere maruz kalmaktadırlar. Fakat çocuk her ne kadar farklı ilişkiler kurmaya başlasa da ebeveynlerini güvenli üs ve bağlanma figürü olarak göremeye devam etmekte olduğu üzerinde durulmaktadır (Lieberman ve ark., 1999). Birey yaşamının tüm gelişim dönemlerinde başka bir kişi ile ilişki içinde kalarak bağlanmaya ihtiyaç duymaktadır. İlk bağlanma örüntüsü bebeklik döneminde bakım veren ile kurarak diğer tüm dönemlerde bu ilişkinin devam etmesine ihtiyaç duymaktadır. Diğer gelişim dönemlerinde farklı ilişkiler içinde kalarak ve bağlanma stilleri geliştirerek bağlanmaya olan ihtiyacını göstermektedir (Kulaksızoğlu, 2002).

2.4.2. Bağlanma Kuramı

Bağlanma kuramı ortaya çıkmasına Bowlby'nin (1958) duygusal olarak problemlili çocuklarla ilgilendiği sırada çocuk ve ailelerle yaptığı çalışmalar öncülük etmiştir. Bowlby duygusal problemleri olan çocuklarla çalıştığı sırada anne çocuk ilişkisine yönelerek çocuğun erken dönemlerde bağlanma nesnesinden ayrılma sürecinin çocuğun ileriki dönemlerde uyum problemleri yaşayabileceği yönünde çıkarımlarda bulunarak bağlanma kuramına yön vermiştir. Bağlanma kuramının oluşumunda John Bowlby'e Mary Ainsworth eşlik etmiştir. Bağlanma kuramı süreç içerisinde psikanalitik ve nesne ilişkileri teorilerinden etkilenmiştir. Buna ek olarak bir kişilik gelişim kuramı olarak da tanımlanan bağlanma kuramı özellikle bebeklik ve çocukluk dönemleri üzerinde durmuştur (Bretherton, Bowlby ve Ainsworth, 1992).

Bowlby'e (1973) göre bağlanma bebek ile bakım veren arasında tutarlı ve sürekliliği olan bir ilişki sürecidir. Bağlanma davranışı birine yakınlaşma ihtiyacı ile kendini gösterir ve çocuk yakınlık hissettiği kişinin varlığında rahat ve huzurludur. Yakınlaştığı bakım vereninden ayrıldığında bebekler gergin ve huzursuz görünür. Bu şekilde bağlanma süreci belirginleşmeye başlar. Yakınlık kurduğu bakım veren ile ilişki

sürecinin tutarlılığı ve güvenilirliği bebek için önemlidir. Çünkü bebek dünyaya geldiğinde güvenli bir ilişki kurma arayışı içinde olmaktadır. Güvenli bir ilişki ihtiyacı olan bebek birincil bakım verenlerinin yaklaşımına ve tepkilerine göre zihninde şemalar oluşur. İnsanlara karşı zihninde oluşan şemaları içsel olarak anlamlandırır ve bu şemalar başka insanlarla kuracağı ilişkilerini etkilemektedir. Bebeğin fizyolojik ve duygusal ihtiyaçlarını fark eden ve destekleyen bakım verenini güvenilir ve kedinin de değerli olduğuna dair zihinsel şemalar oluşur. Bebeğin ihtiyaçlarına karşı ilgisiz ve tutarsız tepkiler gösteren bakım vereni gördüğünde zihninde kendisi ile ilgili yetersiz ve değersiz gibi şemalar oluşur. Bowlby bakım verenin yaklaşımlarına göre şekillenen bu şemaları “içsel çalışan modeller” olarak tanımlamıştır. Böylece bebek birincil bakım vereninin tepkilerine bağlı olarak kendi değerine, başkalarının ve dünyanın güvenilirliğine dair zihninde çıkarımlarda bulunur. Bu bağlamda içsel modellere göre ileriki dönemde başkaları ile kuracağı ilişkiler ile ilgili bakış açısı şekillenebilmektedir.

Bowlby’ ye göre bağlanmanın üç temel işlevi vardır. Erken dönemde bebeklerin davranışlarında bu işlevleri gözlemlemek mümkündür. Bu işlevler;

1. Bebekler birincil bakım vereni ile yakınlığı koruma ve ayrılığa direnme eğilimindedir.
2. Bebekler dış dünyayı keşfederken bir sıkıntı ile karşılaştığında rahatlamak adına bakım veren ebeveyni güvence üssü olarak kullanır.
3. Bebekler bakım verenin desteğini ve güvenini alabilmek adına onu güvenli bir sığınak olarak kullanır (Hazan ve Shaver, 1994).

Bağlanma sürecinin önemi üzerinde durarak bilimsel bir deney yapan başka bir araştırmacı Harlow’dur. Bowlby Harlow’un maymunlarla yaptığı birden fazla araştırmasından etkilenmiştir. Harlow’ a göre bebeğin temel ihtiyaçlarını karşılayan birincil bakım veren kişi annedir ve anne ile bebek arasında bir bağlanma oluşur. Bu ilişkiyi inceleyebilmek adına maymunlar üzerinde çalışmalar yapmıştır. Bu bağlamda Annenin yokluğuna maruz kalan maymunların davranışlarını incelemiştir. Yaptığı araştırmada maymunları doğar doğmaz annelerinden ayırarak tek başlarına kafeslerde büyütmüşlerdir. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında kafeslere iki sahte anne maymun eklemiştir. Biri sert metalden yapılmış ve göğsüne biberon eklenmiş. Diğer anne maymun ise yumuşak kumaşlardan hazırlanmıştır. Yapılan gözlemlere göre bebek maymunların sadece beslenme ihtiyacı için metal anneye gitmiş ve annenin sıcaklığını

hissetmek için de kumaşlardan oluşan sahte anneye sarılarak gününü geçirmiştir. Ayrıca çalışmanın ileriki zamanlarında bebek maymunu tedirgin eden durumlara maruz kaldığında güvenli bir üs olarak gördüğü ve sıcaklığını hissettiği kumaşlardan oluşan yapay anneye sığındığı gözlenmiştir. Harlowun yaptığı bu çalışmalar kişinin en temel ihtiyaçlarından birinin de duygusal bağ kurma ihtiyacı olduğunu göstermektedir (Harlow, 1958).

Bağlanma kuramının bilimsel olarak oluşmasında John Bowlby'den sonra en büyük katkısı olan kişi Mary Ainsworth'tur. Ainsworth anne ile bebek arasındaki ilişkinin niteliği üzerinde durarak deneysel bir çalışma yapmıştır (Bowlby, 1969; Yörükoğlu, 2019). Bebeğin bağlanma süreciyle ilgili yeni bir bakış açısı kazandıran Ainsworth, birincil bakım veren kişinin bebeğin ihtiyaçlarına karşı duyarlılığı veya duyarsızlığı çocuğun bağlanma sürecini etkilediğini ifade etmiştir (Eken, 2010). Ainsworth ve arkadaşları (1978) "Yabancı Durum" deneyi ile önceden hazırlanmış bir ortamda bebeklerin bakım verenleri ile arasındaki bağlanma sürecini incelemişlerdir. Deney için düzenlenmiş ortamda bakım veren kişinin odadan ayrılması, bebeğin yalnız kalması ve sonrasında bakım veren ile buluşturulması şeklinde bir yol izlenmiştir. Bu şekilde çocukların ve annelerin tepkileri gözlemlenmiştir. Deneysel ortamda bebeklerin yalnız kaldıklarında bu duygu ile nasıl baş ettikleri ve bakım veren geri döndüğünde güvenli üslerine nasıl tepkiler verdikleri üzerinde durulmuştur. Araştırma sonucunda bakım verenin çocuğun yanından ayrıldığında ve buluştuğlarında çocukların farklı tepkiler gösterdikleri anlaşılmıştır. Ainsworth bu deneysel çalışma sonucu ile birlikte "güvenli bağlanma" "kaygılı-kararsız bağlanma", "kaçıngan bağlanma" olarak üç bağlanma temsilini ortaya çıkarmıştır (Hamzaçebi, 2016). Güvenli bağlanma temsiline sahip oldukları düşünülen çocuklar bakım veren ebeveyn yanındayken ortamı keşfetme eğilimi içinde olmuştur. Bakım veren ortamdan uzaklaştırıldığında yalnızlık karşısında baş etme becerisinde daha rahat olarak gözlemlenmiştir. Bakım veren ile tekrar buluşturulduğunda onunla temas geçtikten sonra çevresini keşfetmeye devam etmişti. Kaygılı-kararsız bağlanma temsilinde olan çocuklar kaygılı ve etraf ile ilgilenmeyen bir noktada olup. Bakım veren uzaklaştırıldığında yalnızlık ile baş edemedikleri, ağladıkları ve bu duruma karşı çıktıkları gözlemlenmiştir. Bakım veren geri döndüğünde öfke ile karşılık verdiği ve bir araya gelmekte direnç gösterdiği kararsız tepkiler ortaya çıkmıştır. Kaçıngan bağlanma temsiline sahip oldukları düşünülen çocuklar ise bakım veren ortamdayken de ayrıldığında da temas sürecinden uzak oldukları, yalnızlık duygusu ile

baş etmeye dair bir çaba olmadığı, bakım veren geri döndüğünde ise temasa geçmek istemedikleri ve bakım verenden uzaklaşıp farklı şeylerle ilgilendikleri gözlemlenmiştir (Ainsworth ve ark., 1978).

Bağlanma kuramına katkısı olan kişilerden biri de Winnicottur. Winnicot çocukların kendilik duygusunun gelişimini inceleyen bir araştırmacıdır. Çocuğun kendilik algısının oluşmasında anne ile bebeğin ilişkisinin niteliğine odaklanmasıyla Bowlby'nin düşünceleri ile benzeyen yönleri bulunmaktadır. Bu bağlamda kendilik duygusunun gelişimini anne çocuk ilişkisindeki deneyimlere bağlamıştır (Yörükoğlu, 2019). Winnicott'a (1998) göre çocuğun dış çevre ile ilişkisi anne tarafından desteklenmektedir. Çocuğun kendilik algısının bütünleşebilmesinin ve kendi ile ilgili duygularının gelişebilmesinin annenin erken dönemden itibaren çocuğuna sağladığı kapsayıcı ortam ile olmaktadır. Buna ek olarak anne çocuk ilişkisinde anne temel bakım sağlayıcıdır ve çocuğun sadece ihtiyaçlarını gideren değil çocuğun dış dünyada yalnız kalabilme becerisinin gelişmesinde de destekleyici konumda olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda anne çocuğun kendi başına kalabileceği zamanları oluşturarak ve yalnızlık duygusunu deneyimlemesine sağlıklı bir şekilde eşlik ederek kendilik algısının gelişmesine katkıda bulunabilir.

Bağlanma kuramına katkısı olan bir diğer kişi ise Kleindir. Klein Freud'un görüşlerinden etkilenen ve çalışmaları çocuklar üzerinde uyarlayan araştırmacılardan biridir. Bebeklerin içsel deneyimlerini farklı yöntemlerle inceleyen bir psikanalist olarak da dikkat çekmektedir. Sevgi ve nefret duyguları üzerinde incelemeler yaparak bebeğin bakım veren kişiye karşı hem sevgi hem de nefret duygularının olabileceğini belirtmiştir. Anne memesinin bebeğin ilişki kurduğu ilk nesne olduğunu belirterek bu duyguların temelde memeye karşı yansıtıldığı üzerinde durmuştur. Buna ek olarak özellikle erken dönemde anne ile bebek ilişkisinin ileriki dönemlerde çocuğun ilişki dinamiklerini etkileyeceği üzerinde durmaktadır (Karen, 1998).

2.4.3. Bağlanma Temsilleri

Bowbly' (1969) göre bağlanma dört aşamadan oluşmaktadır. İlk üç ayda bebek dış dünyanın bilincinde değil ve ayırt edemez. Altıncı aya doğru sadece kendisine bakım verenlerin farkındadır ve yakınlık ihtiyacı duyar. Altıncı aydan sonraki üçüncü aşamada bebek çevresinin farkında varır ve çevresini keşfettiğinde gerginlik verici bir durum ile karşılaştığında kaygılanır, güvenlik arayışına girer. Bakım verenini bu şekilde güvenli üs olarak görür ve ona sığınır. Üç yaşına doğru dış çevre ile temasında artış olur, bakım

verenlerin ve dış çevrenin ayrımını yapabilir düzeydedir. İletişim ve hareket becerilerinin artışı ile birlikte birincil bakım verenine nasıl ulaşabileceğinin farkındadır. Birincil bakım veren uzaklaştığında onunla iletişim kurabilir ve bakım veren ile ilişki niteliğine göre daha az huzursuzluk yaşar. Bebek üç yaşına doğru geldiğinde güvenli üs ihtiyacını karşılayan bakım veren sayesinde dış çevreye keşfetmeye dair merakında artış olur ve başka kişiler ile etkileşime geçmeye başlar. Bu bağlamda başka insanlarla veya akranları ile etkileşimin önemi artış gösterir (Holmes, 1993).

Bowlby' ye (1973) göre anne baba ve çocuk ilişkilerinin birbirinden farklı olması ileriki dönemlerde başka insanlarla kuracağı ilişkileri şekillendirmektedir. Bağlanma doğum sürecinden önce başlayan bir ilişkidir ve bebek ilk başta sadece bakım veren kişinin varlığını hisseder. Bu nedenle başlarda tek yönlü ilerlemektedir. Zamanla iki yönlü ilişkiye dönüşebilmekte ve karşılıklı güven ve rahatlamaya ihtiyaç duyulabilmektedir. Bakım verenin varlığı ile kendini güvende ve rahat hisseder, yokluğunda ise fiziksel temasın eksikliği ile birlikte kaygı seviyesi artar ve kendini güvende hissetmez (Patersan ve Moran, 1988). Bakım veren ile bağlanma sürecinde güvende hissetmeyen çocuk ileriki dönemlerde psikopatolojik problemler yaşama ihtimali yüksektir (Kesebir, Kavzoğlu ve Üstündağ ,2011). Ainswort ve arkadaşlarının (1973) çalışmalarına göre güvenli veya güvensiz bağlanma süreci çocukların gelişim dönemlerine göre değişkenlik gösterirken, cinsiyetlerine göre bir değişkenlik göstermediği üzerinde durulmuştur.

Bağlanma kuramının gelişmesine yaptığı çalışmalar ve deneylerle destek veren Mary Ainsworth, bebeklerin bakım veren ebeveyni ile arasındaki ilişkiyi “Yabancı Durum” deneyi ile gözlemleyerek bağlanma temsillerini ortaya çıkarmıştır. Bu deney sekiz aşamada gerçekleşmiş ve bebeklerin her aşamada verdikleri tepkiler gözlemlenmiştir. Bu aşamalar şu şekildedir;

- Bebek annesi ile birlikte gözlem odasına alınır. Bebeğin ilk defa gördüğü bu ortamda çevresini keşfedebilmesi için burada kalırlar.
- Bebeğin ortamı keşfetmesi için anne bebeği bırakır ve sandalyede oturur. Bebeğin ilgisini çevredeki oyuncaklara yönlendirir. O sırada ortama yabancı biri dahil edilir.
- Yabancı kişi ve anne sohbet etmeye başlar. Çocuğun verdiği tepkiler incelenir. Yabancı şahıs belirlendiği gibi bebek ile oynamaya başlar o

sırada anne odadan ayrılır. Bu aşamada da bebeğin hem yabancı kişiye hem de annenin gidişine tepkisi gözlemlenir.

- Yabancı kişi annenin gidişinden sonra bir süre daha kalır ve bebeği yalnız bırakarak odadan ayrılır.
- Anne o sırada içeri girer ve bebeğin ilgisini çekmeye ve onu rahatlatmaya çalışır. Bebek ve anne tekrar etkileşime geçip bebek oyuncaklarla ilgilenir. Annenin yok olup tekrar geri dönüşünde bebeğin tepkilerine bakılır.
- Bu aşamada anne vedalaşıp odadan ayrılır. Bebeğin yalnız kaldığında gösterdiği tepkiler gözlemlenir.
- Anne dönmeden önce yabancı kişi içeri girer ve yabancı kişiye tepkileri gözlenir. Ardından yabancı kişi bebeği rahatlatmaya, etkileşime geçmeye çalışır. Bebeğin gergin durumda nasıl sakinleştiği gözlemlenir.
- Anne odaya geri döner, bebeğin tepkilerine göre hareket etmesi istenir. Bebek anneye tepki gösterdiğinde anne bebekle etkileşime geçer ve bebeğin gerginliğini rahatlatır (Ainsworth ve ark., 1978).

Ainsworth bu deneysel çalışma sonucu ile birlikte “güvenli bağlanma” “kaygılı-kararsız bağlanma”, “kaçınan bağlanma” olarak üç bağlanma temsilini ortaya çıkarmıştır (Hamzaçebi, 2016).

2.4.3.1. Güvenli Bağlanma

Bakım verenleri ile ilişkilerinde çocukların kendilerini güvende hissettikleri bir bağlanma temsilidir. Güvenli bağlanan çocuklar bakım veren ile uzaklaştıklarında huzursuz olsalar da bakım veren geri döndüğünde daha hızlı bir şekilde sakinleşebilirler (Ainsworth ve ark., 1978). Bowlby'ye (1975) göre bakım veren çocuğun ihtiyaçlarına karşı duyarlı olduğunda çocuğun ilişkiye dair güveni de devam eder. Bakım veren ile güvenli bir ilişki kuran çocuk dış çevreye karşı da güvene dayalı bir ilişki kurma davranışı içerisinde oldukları gözlenmiştir. Sosyal çevreye karşı olumlu ilişkiler sergiledikleri gözlemlenmektedir. Bakım veren ebeveyninden yeterli düzeyde bakım, kabul ve ilgi gören çocuklar kendilerini sevmeye değer, yeterli görürler. Bu sayede kendileri ile ilgili düşünceleri de olumludur (Bretherton,1990).

2.4.3.2. Kaygılı-Kararsız Bağlanma

Kaygılı-kararsız bağlanma temsiline sahip çocuklar birincil bakım veren ebeveyninden ayrıldığında yoğun huzursuzluk, öfke ağlama tepkileri gözlemlenmekte ve ebeveyni geri döndüğünde ona yapışırlar. Bakım veren geri döndüğünde yapışıp bırakmak istemeseler de uç noktalarda yaşadıkları duygular sebebiyle öfke ile vurma davranışı gözlemlenmektedir (Ainsworth ve ark., 1978). Araştırmalara göre kaygılı-kararsız bağlanma temsiline sahip çocukların annelerinin duyarlılığının duygu durumları ile ilişkili olduğu ve annelerinin kaygı seviyelerinin yüksek olabileceği üzerinde durulmaktadır (Algan,2021).

2.4.3.3. Kaçınan Bağlanma

Kaçınan bağlanma temsiline sahip çocuklar ise bakım veren ebeveyninden ayrıldığında bu durum ile ilgilenmezler ve ebeveyni görmezden gelmektedirler. Bakım veren ebeveyninden uzak kaldıklarında huzursuz görünmezler ve ebeveyn geri geldiğinde reddedici ve etkileşimden uzak görünmektedirler. Bu nedenle ebeveynin ilgisini beklemezler (Ainsworth ve ark., 1978). Yakınlık arayışına girdiklerinde hayal kırıklığına uğramaktan kaçınırlar. Bunun yerine ebeveyn olsa da olmasa da bakım veren ile iletişimde kalmak yerine dış çevreyi keşfetmeye odaklanırlar (Bowlby, 1980). Ainsworth' un (1978) tanımladığı üç bağlanma temsiline ek olarak araştırmalarda ‘‘ Dağınık-Dezorganize Bağlanma’’ stilinden de bahsedilmektedir. Bu bağlanma temsili çocuklarda tahmin edilmesi güç olan davranışlarını yansıtmaktadır. Dağınık temsile sahip olan çocuklar ihtiyaçlarını ifade ederken ne yapacağını bilemeyebilir ve duygu durumlarında tutarsızlık gözlenir. Ayrıca dış çevreyi keşfetme aşamasında huzursuz olduğunda yakınlık ihtiyacı duyar ama nasıl bir yol izleyeceği konusunda kararsızdır ve beklenilmeyen davranışlarda bulunabilir (Kılıç, 2019)

2.5. Bağlanmayı Etkileyen Faktörler

Bowlby'e göre yakınlık arama ihtiyacı doğumdan itibaren her çocukta vardır. Bu ihtiyaç çocuğun huzursuzluk ve gerginlik anında duygu düzenleme aracı olarak ortaya çıkar. Fizyolojik ve duygusal bakım ihtiyacı olduğunda çocuğun rahat hissedebilmesi için buna ihtiyacı vardır. Çocuğun yakınlık ihtiyacı sağlıklı yollarla desteklendiğinde birincil bakım veren ile güvenli bir bağlanma ilişkisi oluşur. Çocuk stres anında yakınlık ihtiyacı fark edilemediğinde güvensiz ve desteksiz hisseder. Bu duruma bağlı olarak bağlanma süreci de şekillenmektedir (Mikulincer, Shaver ve Pereg, 2003).

Çocuğun doğumdan itibaren bakım verenleri ile ilişkiyi ve iletişimi sürdürebilmek adına verdiği tepkiler bağlanma davranışlarıdır. Ağlama, sarılma, takip etme, emme ve gülme gibi davranışlardır. Bu davranış yöntemleri korku ve kaygı verici durumlarda karşılıklı rahatlama ve güven arayışında kullanılabilir bu da bağlanmanın zamanla iki yönlü ilerlediğini göstermektedir (Ainsworth ve ark., 2015). Bağlanma ilişkisinin sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi adına bakım verene ebeveynin çocuğun bağlanma davranışlarını fark etmesi ve onu güvende tutması önemlidir. Bakım veren çocuk ağladığında ve ihtiyacını dikkate almadığında bebek ebeveyninin onu görmezden geldiğini ve bıraktığını düşünebilir. Zamanla bakım verene karşı tepkisel hareketlere dönüşebilmektedir. Bakım veren bebeğe iyi gelmediğini düşünerek kendini daha fazla geriye çekebilir. Bu da bağlanma ilişkisine zarar verir. Bu bağlamda bakım verenin çocuğun ihtiyaçlarını anlayabilmesi ve onu güvende tutması son derece önemli olduğunu göstermektedir (Sroufe, 2021). Bowlby' e göre bakım veren ile bağlanma ilişkisi sağlıklı ilerlediğinde, çocuk huzursuz ve gergin durumlara maruz kalsa bile yakınlık arayışına cevap alabileceğine dair güven duygusunu kaybetmez ve dış dünyayı keşfetmeye devam eder (Hazan ve Shaver, 1994). Bu nedenle birincil bakım verenin davranışları çocuğun sağlıklı duygusal bağlanma ilişkilerinin temelini oluşturmakta ve bağlanmayı etkileyen en önemli faktördür. İleride ortaya çıkabilmesi muhtemel birçok psikopatolojinin belirleyicisi olduğu ve klinik tedavilerde üzerinde durulan bir konu olduğu belirtilmektedir (Soysal ve ark., 2005).

Doğum sonrası farklı nedenlerden dolayı anne ile ayrılmak zorunda kalan çocuklarda gelişimin gerilediği ve temel ihtiyaçları kabul etmeyip kendilerini geri çektikleri gözlemlenmektedir. Bu durumlara ek olarak da nörogelişimsel süreçlerde de problemler olabileceği öne sürülmüştür (Kesebir ve ark., 2011). Larose ve arkadaşlarına (1999) göre güvenli bağlanma temsiline sahip kişilerin kaygı verici durumlarla baş edebilme becerileri güvensiz bağlanma temsiline sahip kişilere göre daha iyidir ve baş etme sürecinde dış çevreden desteğe açıktır. Güvensiz bağlanma temsiline sahip kişiler ise kendileri ve çevrelerin hakkında negatif bir algı içindeler. Bu yüzden dış çevre ile aralarında bir mesafe vardır ve kaçınan davranırlar. Kaygı verici durumlar karşısında ne yapacaklarını bilemezler (Hamzaçebi, 2016). Güvenli bağlanma temsiline sahip çocuklar akranları ile daha rahat etkileşim kurar ve iletişimleri güvensiz bağlanma temsiline sahip çocuklara göre daha olumludur (Jacobsob, 1986).

Bağlanma sürecinde duygu düzenleme süreci gözlemlendiğinde güvene dayalı ilişki geliştiren kişiler bir problemle karşı karşıya kaldığında bu durumu kabul edere ve bu sıkıntılı süreçte kurtulmak adına dışardan destek almaya açıktır. Kaçınan bağlanan kişilerde yaşadıkları problemi içselleştirmeleri kolay değildir. Ortamdan ve sıkıntı verici durumdan uzaklaşmayı ve görmezden gelmeyi tercih eder. Kaygılı bağlanan kişiler ise yaşadıkları sıkıntı verici duruma aşırı derecede odaklanırlar. Duygu durumları kaygılı ve öfkeli ve bunu bağlanma figürlerine yansıtırlar (Çelik, 2004).

Araştırmalara göre çocukların doğumdan itibaren birincil bağlanma figürü anne olarak görülmektedir. Fakat babanın da bağlanma ilişkisinde önemli bir rolü vardır (Grossmann ve ark., 2022). Babanın bakım verme sürecine dahil olması ve bu konuda birincil bakım veren kişi tarafından desteklenmesi bebeğin baba ile olumlu bir ilişki içerisine girmesine öncülük eder. Bu sayede çocuk baba ile yakın bir ilişki kurduğunda ve ihtiyaçları baba tarafından da görüldüğünde çocuğa güven verir. Baba ile kurulan olumlu ilişki sonucu çocuk başka insanlarla daha kolay temasa geçebilir (Soysal ve ark., 2005). Bağlanma sürecinde çocukların sağlık durumu önemli bir etken olarak görülmektedir. Hem fiziksel hem de bilişsel olarak ağır problemleri olan çocukların ebeveynlerinin tepkileri değişkenlik gösterebilmektedir. Sağlık durumundan ötürü çocuk reddedildiğini hissedebilir ve çevreye karşı güvensiz tepkiler geliştirebilir. Bu da bağlanma sürecini olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir (Gleeson ve ark., 2021).

Erken döneme göre çocukluk döneminde çocuklar dış çevre ile etkileşimleri artmaktadır ve çocuklar ev ortamı dışında kaygı verici ve onu huzursuz eden durumlar ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu tarz zorlayıcı durumlarda rahatlayabilmek adına güven duyduğu bağlanma nesnesine gidebildiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda bağlanma sürecinin kalitesinin çocuklar üzerindeki etkisi sadece bebeklik dönemi ile kalmayıp çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemini de etkileyebilmektedir (Soysal ve ark., 2005).

Bağlanma sürecinin kalitesi ileride psikopatolojik problemlerin habercisi olabilir. Kaygılı ve kaçınan bağlanma temsilleri olan güvensiz bağlanma örüntülerine sahip çocukların kendilerine ve çevrelerine yönelik algılarının olumsuz olabildiği üzerinde durulmaktadır (Şahin ve Yaka, 2010). İleriki dönemlerde depresyon bozuklukları ve sınır kişilik bozukluğu (Morley ve Moran, 2011; Roberts ve ark., 1996; Tüzün ve Sayar, 2006), kaygı bozuklukları, disosiyatif bozukluklar, kişilik bozuklukları (Kesebir ve vd.,

2011), takıntı ve panik bozuklukları (Sümer ve vd., 2009) gibi psikopatolojik problemler ile de ilişkili olabileceği belirtilmektedir.

Erken dönemde bakım verenin çocuğun ihtiyaçlarına karşı duyarlılığı düşük, tutarsız ve güvensiz yaklaşımları bağlanma sürecini olumsuz bir şekilde etkileyerek çocuğun hem kendine hem de çevresine yönelik bakış açısını şekillendirir. Çocuklarda bakış açısı güvensiz bir şekilde geliştikçe oldukça ergenliğe doğru farklı birçok problem ile karşı karşıya kalınabilmektedir. Kurallara ve düzene sıklıkla karşı çıkan, şiddete meyilli davranışlarda bulunan, ani öfkeli davranışlarda bulunan çocuklar gözlemlemek mümkündür (Çam ve Keskin, 2007). Sosyal ve arkadaşlarına (2005) göre bağlanma sürecinin güvensiz bir şekilde ilerlemesiyle birlikte madde bağımlılığı, fiziksel şiddet yönelimi, kendine veya çevresine zarar verme eğilimi ve cinsel istismar gibi psikopatolojik problemler görülebilmektedir. Bu durumlara ek olarak güvene dayalı olmayan bir bağlanma sürecine maruz kalan çocuklarda ileride kişiler arası ilişkilerde sorunlar yaşadıkları ve akademik başarıya değer vermedikleri gözlemlenmiştir. Bağlamda güvenli bağlanamayan çocukların akademik başarıları düşmekte ve sıklıkla cinsel problemler gözlemlenmektedir. Sağlıksız cinsel yönelimlerle birlikte gözlenen mastürbasyon davranışının altında yatan nedenlerin çocuğun düşük öz benlik saygısı ve kişiler arası ilişkilerinde bozulmalar ile ilişkilendirilmiştir (Çam ve Keskin, 2007).

2.6. Anne-Baba-Çocuk İlişkisi

Aile birimi bireyin hayatında niteliği ve işlevi bakımında en önemli birim olarak görülmektedir. Birey dış dünya ile ilk önce aile ortamında teması geçer ve ailedeki bireyler ile bağ kurarak yavaş yavaş toplum ile de bağ kurar. Aile ortamı bireyin sosyalleşmeyi gözlem yolu ile öğrendiği ve adım attığı ilk ortamdır. Aile bireyleriyle kurulan iletişim ve etkileşimler sonucu bireyin kişiliği, davranış örüntüleri, olaylara ve durumlara karşı bakış açısı oluşmaya ve şekillenmeye başlar (Kayhan ve Yazıcıoğlu, 2009). Bu bağlamda aile ortamının bireyin sosyal, duygusal ve akademik gelişimi üzerinde etkisinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Aile birbirini etkileyen ve birbirinden etkilenen anne baba ve çocuklardan oluşan toplumsal bir sistemdir (Kırman ve Doğan, 2017). Araştırmalara göre bireyin erken dönemden itibaren hem fizyolojik hem de psikolojik ihtiyaçlarının aile bireyleri tarafından karşılandığı bir ortam olması ile birlikte bu dönemde anne baba ile kurulan ilişkinin niteliği oldukça önemlidir. Bireyin duygusal, sosyal ve kişilik gelişiminin temellerinin atıldığı yaşamın erken dönemi, çocukların maruz kaldığı aile içi ilişkilerinin bu dönemdeki niteliği oldukça

önemlidir. Anne baba çocuk ilişkisinin çocuğun kişilik gelişimi üzerinde etkisi büyüktür. Bununla birlikte anne baba çocuk ilişkisinin önemi kadar anne ve baba arasındaki ilişkinin niteliği de çocuğun kişiliği ve davranışları üzerinde etkisi büyüktür (Öngider, 2013).

Çocuğun yaşamında ilk sosyal çevre aile ortamıdır. Aile içi etkileşimin niteliği ileriki dönemlerde çocuk üzerinde pozitif veya negatif etkiler bırakabilmektedir (Yavuzer, 2010; Berk, 2013). Dolayısıyla negatif yönde olan etkileşim ileriki dönemlerde davranış problemlerin habercisi olabilmektedir. Aile içi etkileşimin niteliğinin pozitif yönde olması anne baba yaklaşımları, anne baba arası ilişki ve çocuk ile olan iletişimin sağlıklı yönde olması ile bağlantılıdır (Efe, 2005). Cüceloğlu'na (2019) göre ailenin en temel işlevi topluma sağlıklı bir birey yetiştirmektir. Sağlıklı bir birey yetiştirirken ailenin görevi çocuğun fiziksel, sosyal ve duygusal alanlardaki temel ihtiyaçlarını karşılamaktır. Temel ihtiyaçları karşılanan çocuk ailesi tarafından önemsendiğini ve kabul edildiğini hisseder. Aileye ait olduğunu hisseden çocuk çevresine karşı güven duymaya başlar ve kendilik duygusu sağlıklı yönde şekillenir. Bu sayede kendi ve çevresi ile ilgili algısı olumlu olmaya başlar ve kişiliği de olumlu yönde gelişir.

Bowlby'e (1969) göre çocuğun bakım verenden ayrılma durumu olduğunda gösterdiği tepkileri anlayabilmek için öncelikle bakım veren kişi ile olan ilişkisinin gözlemlenmesi gerekir. Erken dönemden itibaren fizyolojik ve duygusal ihtiyaçlarını anlayan ve gideren ebeveyni ile aralarında bir bağ oluşur ve bu bağın niteliği çocuğun ayrılma süreçlerindeki tepkilerini şekillendirebilmektedir. Meshulam' a (2007) göre ise aile ilişkisinde kurulan bağ ile birlikte anne veya baba çocuğa bakım verirken kendi bakış açılarını, duygu durumlarını, düşüncelerini ve deneyimlerini aktarırlar. Bu aktarımlar olumlu olduğu gibi olumsuz aktarımlar da olabilmektedir. Dolayısıyla bilinçli olmasa da anne veya baba bakım verme sürecinde çocuğa kaygı ve korkularını aktarabilirler ve sosyal öğrenme yoluyla hatalı davranışlar ve düşüncelerle de rol model olabilirler.

Maier ve Lachman'ın (2000) çocukluk döneminde anne baba kaybı veya boşanma sürecine maruz kalan yetişkinler ile yapılan araştırmaya göre çocukluk döneminde aile içi boşanma durumuna maruz kalan çocukların ileriki dönemlerde depresyon, kendilik algısında bozulma, dış çevre ile olumlu ilişkide zorlanma gibi problemler gözlenmiştir. Çocukluk döneminde ebeveyn kaybı yaşayan çocukların ise ileriki dönemlerde kendini

kontrol etmekte zorlandığı, öz saygıda düşme ve depresyon durumları gözleendiği ifade edilmiştir. Karataş'ın (2017) araştırmasına göre çocukların ebeveynlerinden ölüm, boşanma, şiddet, ihmal ve istismar nedeniyle ayrı kalmak zorunda kalmaları bağlanma ilişkilerini zedelemektedir. Sağlıksız bir aile ortamına maruz kalan ve bağlanma örüntüsü zedelenen çocukların psikopatolojik problemler yaşama risklerinin yüksek olduğu üzerinde durulmaktadır. Bağlanmanın sevgiye dayalı kısmında da ciddi bozukluklar yaşarlar ve genellikle anne baba kaybı veya boşanması gibi durumlar bakım veren ile bağlanma sürecini zedelediği için psikolojik tedaviye ihtiyaç duyulmaktadır (Bowbly,2012). Başka bir araştırmaya göre de doğum sonrası bakım verenden ayrılmak durumunda kalan bebeklerde fiziksel ve duygusal gelişim gerilemektedir (Kesebir ve ark., 2011).

Morsünbül ve arkadaşlarına (2011) göre bakım verenlerin kim oldu çocukların temel ihtiyaçlarını nasıl karşıladığı bağlanma sürecini etkileyebilmektedir. Anne ile bağlanma sürecinin niteliği çocukların kendilik algıları üzerinde etkilerinin olduğu, baba ile bağlanma sürecinin niteliğinin ise çocukların kaygı ve öz saygıları ile ilişkili olabileceği üzerinde durulmuştur. Yavuzer'e (2005) göre, ise çocuğun hayatında en temel yol gösterici annedir. Çocuk anneden aldığı güven duygusu ile birlikte dış çevreyi araştırmaya ve etkileşime geçer. Bu bağlamda anne ile sağlıklı bir bağlanma ilişkisi bireyler arası ilişkilerini etkilemektedir. Baba ise çocuğun hayatında rol model niteliğindedir. Babanın dış çevre ile ilişkisi, iletişimi çocuğun dikkatini çekmektedir. Bu bağlamda baba ile sağlıklı bir ilişki kurulduğunda öz saygısının gelişmesini, sosyalleşebilmesini olumlu anlamda etkileyebilmektedir.

Özkardeş'e (2006) göre baba kaybı yaşayan çocukların ve babası olan çocukların kişilik ve davranış örüntüleri birbirinden farklıdır. Baba kaybı veya yoksunluğu yaşayan çocukların dış çevre ile etkileşimlerinin zayıf olduğu, toplumsal kuralları benimsemekten kaçındıkları ve akademik başarılarının daha düşük olduğu üzerinde durulmuştur. Yeni doğan bir bebek hem fizyolojik hem de duygusal becerileri henüz kazanamadığı bir dönemdedir. Dolayısıyla bakım veren kişiye bağımlıdır. Bağımlı olduğu bu kişinin kaybı ile birlikte sağlıksız bir aile ortamına maruz kalan çocuk ileriki dönemlerde psikolojik sağlamlığı daha düşük olur ve zorluklarla baş etmekte zorlanır. Bu durum da depresyon durumu yaşama ihtimalini arttırabilmektedir (Tüzün ve Sayar, 2006).

2.7. Projektif Yöntemler

Birçok araştırmacıya göre bireyin çizdiği resimlerin kendi ruh hali ile ilişkili olduğu üzerinde durulmaktadır. Çocuğun çizimleri neticesinde ortaya çıkan şekiller, çizgiler, semboller çocuğun iç dünyasını dışarıya yansıtmaktadır (Halmatov, 2024). Çocuk resimlerinin çocukların iç dünyasını yansıttığı üzerinde duran en temel kuram Psikanalitik Kuramdır. Psikanalitik kuramın öncüsü olan Freud'a göre hatırlanmayan birçok anı ve deneyim, rüyalar ve resimler aracılığı ile sembolleştirilerek dışarıya yansımaktadır (Malchiodi, 2005). Piaget'e göre çocuk birçok deneyim yaşar ve bu deneyimler çocuğun zihinsel yapısına göre anlamlandırılır. Süreç içerisinde anlamlandıramadığı deneyimler de olabilmektedir. Bu bağlamda çocuğun bu deneyimleri aktarabileceği özgür bir alana ihtiyacı vardır. Oyun yolu ile zihninde anlamlandıramadığı birçok deneyimi tekrar tekrar yaşayabilir ve zihninde anlamlandırabilir. Oyunda olduğu gibi çocuğa saf oyun niteliğinde serbest resim çizme alanı tanındığında zihninde anlamlandıramadığı birçok deneyimi zihinsel imgeler aracılığıyla kâğıda yansıtabilmektedir. Piaget ile birlikte Luquet, Burt ve Arnheim gibi araştırmacılar çocuk çizimlerinin çocuğun fizyolojik gelişim dönemlerine göre sınıflandırılarak değerlendirilebileceğini ileri sürmüşlerdir (Yavuzer, 1992). Psikanalitik Kurama göre ise çocukların çizimleri bilinçaltında yatan gizli arzu ve korkuların yansımasıdır. Bilinçaltında bastırılmış olan bu duyguların resim çizme yolu ile sembolik anlatımlara dönüştürülerek dışarıya yansıması, duygularını rahatça ifade edebilecekleri en temel araç olarak düşünülmektedir. Bu sayede çocuklar resim yolu ile gizli veya tehlikeli olan güdülerini kendisine veya çevresine zarar vermeden güven hissi ile birlikte dışarıya yansıtmaktadır. Resim yolu ile çocukların duygu ve düşüncelerini aktarması, resim sanatının tedavide kullanılması düşüncesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda resim çizimleri ile klinik psikolojide ve psikiyatride kişilik değerlendirmesi yapılabilmekte ve projektif yöntemler kullanılmaktadır (Sayıl, 2004; Yavuzer, 1992).

Koppitz'e (1968) göre erken dönemden itibaren çocuk çizimleri kelimelerden daha fazla önemlidir. Çocuk resim çizimleri yolu ile hem kendisi hem de çevresi ile ilgili duygu ve düşüncelerini somutlaştırarak dışarıya yansıtabilmektedir. Bu sayede çocuğun çizimlerinin anlamları üzerinden durulmaktadır. Bu bağlamda sözel olarak kendini ifade etmekte zorlanan çocukların kendilerini ifade edebilmeleri için resim çizme yönteminden yararlanılmaktadır. Böylece resim çizdirme yolu çocuğu daha yakından tanıma aracı olarak kullanılabilir ve duygu durumları hakkında fikir

edinilebilir (Özsarı ve Aytar, 2019). Yetişkinler kendilerini ifade ederken kelimelerden yararlanarak şiir ve kompozisyon gibi yazı yazma araçlarına başvurabilmekte bu sayede duygu ve düşünceleri hakkında bilgi verebilirler. Çocuklar ise bunu resim yolu ile yapabilmektedir. (Arıcı, 2006). Bu sayede çocuk resim çizerek hayatında birçok deneyimi bir araya getirerek daha farklı bir şey ortaya çıkarabilmektedir (Malchiodi,1998).

Bazı çocuklar kendileri, akranları ve yetişkinler ile olan ilişkileri hakkında sözel olarak kendini ifade etmekte zorlanır. Resim yolu ile ilişkilerinde yaşadığı sorunları yansıtabilmektedir. Bu sorunların yorumlanma sürecinde çocuğun kâğıdı nasıl kullandığı, hangi renkleri kullandığı, çizdiği figürleri nasıl çizdiği figürün konumu, büyüklüğü, şekli ve görünüşü) ve kâğıdın neresine çizdiği önemlidir. Özellikle davranış problemi yaşayan ve duygu durum bozukluğu yaşayan çocuklarda çizimlerin bu özelliklerine dikkat edilerek anlamlı yorumlar yapılabilmektedir. Çocuklar çizim yaparken kendini serbest oyun ortamında hisseder ve davranışları olduğu gibi çalışmalarına yansır. Bu nedenle resim çizimlerinin özelliklerine önem verilmektedir (Yavuzer,1992). Bunlara ek olarak resim çizimi sayesinde çocuğun dünya hakkındaki fikirlerini öğrenme imkânı elde edilmiş olur (Hasırcı, 2021).

Resimlerin birer değerlendirme aracı olarak kullanılması bireyin iç dünyası ve duygu durumu hakkında bilgi vermektedir. Çocuk resimlerini değerlendirirken projektif yöntemlere başvurulur. Projektif yöntemler kişinin deneyimlerini semboller ile dışarıya yansıtılmasına imkân sağlar. Çocukların duygu durumları ile ilgili bilgi edinirken bir adam çiz testi, ev-insan-ağaç çiz testi, Bir insan çiz testi ve kinetik aile çiz testi gibi testlerden yararlanılmaktadır (Alacam; Durmuş, 2023). Çocuk değerlendirme süreçlerinde projektif yöntemlerin tercih edilme sebebi çocukların çizdikleri resimler aracılı ile duygu durumları (Kaygı, korku...) hakkında bilgi alabilmektir (Bayrak ve ark., 2010).

Araştırmalara göre çocukların çizdikleri resimler ile buldukları gelişim dönemi arasında bir ilişki vardır. Her bir dönemde çocukların çizdiği resimlerin ayırıcı özellikleri bulunmaktadır. Yavuzer'e (1992) göre çocuk resimleri;

- Karalama Evresi (2-4 Yaş)
- Şema Öncesi Evre (4-7 Yaş)
- Şematik Evre (7-9 Yaş)

- Gerçekçilik evresi (9-12)
- Görünürde Doğalcılık Evresi (12-14) olmak üzere beş evrede değerlendirilmektedir.

Karalama evresinde çocuklar yaklaşık bir veya iki yaşlarında karalamaya başlamaktadır. Bu evrede çocuk nesne ve renk arasındaki ilişkinin temellerini atar (Arıcı, 2006). Şema öncesi evrede çocuğun nesne ve renk algısı oluşmaya başlamıştır. Resimlerinde konu olmaya başlar. Fakat nesnelerin gerçek rengini kullanmak yerine sevilen renkler tercih edilir (Yavuzer,1992). Bu evrede çocuklar ne çizmek istediklerinin farkındadırlar ve resimdeki çizimler anlaşılır düzeydedir (Kutluer, 2015). Bilinçli çizdikleri bu resimleri anlatma ihtiyacı da duymaktadırlar (Malchiodi, 2005). Şematik evrede, çocukların resimlerinde kendisi ve çevresinde bulunan diğer kişiler ile ilişkisi gözlemlenebilmektedir (Yavuzer, 1992). Bu evrede çocuğun çizdiği şemalar belirgindir ve ne olduğu anlaşılabilir. Deneyimlerini ve çevredeki nesnelere kendilerine özel sembollerle resme aktarırlar. Çocuğun çizimde kullandığı renkler gerçeğe daha da yakındır (Kırıçoğlu, 2002). Gerçekçilik evresinde, çocuklar çizimlerinde gerçekçiliğe ulaşmaktadır (Yolcu, 2009). Çizimlerinde soyut düşünce hakimdir ve kendilerine has özellikler taşımaktadır. Bundan dolayı başkalarının çizdiği resmi izni olmadan görmesinden hoşlanmazlar. Bu evrede cinsiyete göre çocukların çizimleri değişkenlik gösterebilmektedir. Bu sayede çizimleri bireysel özellikleri hakkında da fikir verebilmektedir (Arıcı, 2006; Savaş, 2014). Son olarak görünürde doğalcılık evresinde ise çizimler doğal çevreyi yansıtabilmektedir. Çizilen objelerin oran boyut ve derinlik boyutları önemlidir. Cinsel kimlik yansımaları da çizimlerde görülmektedir. Ayrıca renk kullanımının en iyi şekilde yansıtıldığı evredir (Yavuzer, 1992)

Araştırmalar incelendiğinde resim çizdirme yolunu test aracı olarak kullanarak çocuk ile etkileşime geçmenin çocuğun iç dünyasını anlamayı kolaylaştırdığı üzerinde durulmaktadır (Altınköprü, 2008). Çizimler onların kişiliğinin önemli parçalarını ifade eder, yaşam deneyimleri, hayat koşulları ve dünya hakkında düşünceleri hakkında bilgi veren bir araç olarak görülmektedir (Anning & Ring, 2004). Bireyin iç dünyasını anlamada bir araç olarak görülen resim çizimleri psikolojik testler içinde bulunur ve projektif bir teknik olarak tanımlanır (Altınköprü, 2008; Saydam, 2004).

2.7.1. Aile Çiz testi

Araştırmalara göre 1930’lardan bu yana çocukları daha iyi anlayabilmek adına aile resim çizimlerinden faydalanılmaktadır. Aile resimlerinin çocuğun kişiliği hakkında bilgi edinme noktasında yardımcı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle normal gelişim gösteren ve duygu durum bozukluğu yaşayan çocuklar üzerinde araştırmalar yapılmış ve çocukların aile üyeleri ile ilişkisini aile resimlerine yansıttığı görülmüştür (Malchiodi, 2005). Aile çiz testi Maurice Parot tarafından geliştirilmiş olan projektif bir değerlendirme aracıdır. Çocuğun ebeveynleri ile ilişkisini, diğer aile üyeleri ile ilişkisini ve kendi bakış açısıyla aile algısını anlayabilmeye yardımcı olan bir tekniktir. Teste başlamadan önce çocuğa A4 kâğıdı, boya kalemleri ve silgi verilir. Ardından “bir aile resmi çiz” yönergesi verilir. Aile çiz testinin değerlendirme aşamasında kâğıdın kullanılma biçimi, figürlerin konumları, dizilişleri, boyutları, vücut oranları (büyük, küçük...) ve bireylerin birbiri ile ilişkilerine dikkat etmek önemlidir. Figürlerin birbiri ile olan ilişkileri incelendiğinde uzaklık ve yakınlık dereceleri, nereye baktıkları, figürlerin birbiriyle nasıl temas içerisinde olduğuna bakılır. Bunlara ek olarak çizim aşamasında çizmekte zorlandığı, karaladığı veya sildiği figürlere de dikkat edilmektedir (Bahçıvan Saydam, 2004; Koçyiğit Özlü, 2015).

2.7.2. Kuş Yuvası Çiz Testi

Kuş yuvası testi Kaiser tarafından 1996’ da erişkinlerin bağlanma temsillerini inceleyebilmek adına ortaya çıkmıştır. Projektif temelli çizim tekniği olan bu testin orijinal adı “Bird Nest Drawing(BND)” dir. Bireylerin aile hayatını inceleyebilmek adına kullanılan “ Kinetik Aile Çizimi” testi süreç içerisinde çoğu katılımcı tarafından korkutucu ve kaygı verici olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Kaiser çalışmaya katılan bireyi daha az tehdit eden ve dolaylı bir yolla bilgi alan bir teknik olması adına “Kuş Yuvası Çiz” testini geliştirmiştir. Bir resim çizme tekniği olan Kuş Yuvası Çiz testi yönergesine göre öncelikle katılımcılara boş bir A4 kâğıdı ve renkli kalemler verilir. Ardından bir kuş yuvası çizmeleri istenir. Testin değerlendirme sürecinde çizilen resimde yuvanın içinde kuşların olup olmaması, kuş yavrularının olup olmaması ve hangi renkleri ne kadar kullandığına dikkat edilmektedir. Bu kategoriler göz önünde bulundurularak puanlama yapılmaktadır (Demirbağ, 2016).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE TEKNİKLER

3.1. Evren ve Örneklem

Çalışmaya başlamadan evvel İstanbul Gelişim Üniversitesi Yüksek Lisans Enstitüsü Yerel Etik Kurul Başkanlığı'ndan onay alınmıştır. Üniversiteden ve çalışma yapılacak ebeveynlerden ve çocuklardan gerekli onaylar alındıktan sonra çalışmaya başlanılmıştır. 2024–2025 eğitim-öğretim yılı içerisinde İstanbul'un Üsküdar ilçesinde çeşitli ilkokul ve ortaokullarda öğrenim görmekte olan, 7–13 yaş aralığındaki çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Çalışma grubu, ebeveyn kaybı yaşamış çocuklar (vaka grubu) ve ebeveynleri sağ olan çocuklar (kontrol grubu) olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde G*Power 3.1.9.7 programı kullanılmıştır. İki grup karşılaştırmasına dayalı analizlerde, %5 anlamlılık düzeyi ($\alpha = 0.05$), %80 istatistiksel güç ($1-\beta$) ve orta düzey etki büyüklüğü ($f = 0.30$) esas alınmıştır. Bu parametreler doğrultusunda, her grup için en az 50 katılımcı gerektiği belirlenmiştir. Bu doğrultuda, çalışmaya toplam 100 çocuk dâhil edilmiştir. Bunlardan 50'si ebeveyn kaybı yaşamış çocuklardan (27 kız, 23 erkek), 50'si ebeveynleri sağ olan çocuklardan (33 kız, 17 erkek) oluşmaktadır. Ebeveyn kaybı yaşayan çocukların 35'i babasını, 15'i annesini kaybetmiştir. Bu çocuklar, ailelerinden alınan bilgi doğrultusunda belirlenmiş, araştırmacının uygunluk kriterlerine göre seçilmiştir. Her iki gruptaki çocuklar da benzer yaş, eğitim düzeyi ve sosyoekonomik düzeydeki okul ortamlarından seçilmeye özen gösterilmiştir. Çocukların ailelerinden gönüllü onam formu alınmış, tüm etik kurallar çerçevesinde çalışmaya katılımları sağlanmıştır.

3.2. Araştırma Modeli

Ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsilleri ve aile algısının resim çizme yolu ile incelenmesi amaçlayan bu araştırma betimsel tarama modeline dayalı nitel bir çalışmadır. Yapılan araştırmada nitel bir araştırma yöntemi olan fenomenolojik (görüngü bilim/ olgu bilimsel) model kullanılmıştır. Nitel araştırmaların amacı kişilerin olaylara ve süreçlere yükledikleri anlam, kavrayış ve içgörülerini ortaya çıkarmak, kişileri ve kültürleri ayrıntılı betimlemek yönünde olmaktadır. (Kümbetoğlu, 2008). Fenomenolojik modelin kullanıldığı araştırmalarda çoğunluk ile bir fenomene ait şahsi algıların belirlenmesi, çözümlenmesi ve değerlendirilmesi hedeflenir (Yıldırım ve

Şimşek, 2013). Bu araştırmada anlaşılmaya çalışılan olgu, ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsilleri ve aile algılarıdır. Resim analizinden edinilen nitel veriler sayısal verilere dönüştürülüp araştırma grubundaki dağılımın ortaya koyulabilmesi adına nicel değerlendirme yönteminden faydalanılmıştır. Elde edilen nicel verilerin frekansları ve yüzde hesapları analiz edilerek tablo halinde gösterilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama aşamasında projektif bir yöntem olan resim çizme yolu kullanılmıştır. Çocukların sosyodemografik bilgileri alınmış akabinde “Bir Aile Çiz Testi” ve “Bir Kuş Testi” testleri uygulanmıştır.

3.3.1. Sosyodemografik bilgi formu

Araştırmacı tarafından oluşturulan form; çocuğun yaşı, cinsiyeti, kaçınıcı sınıf olduğu, kardeş sayısı, kaçınıcı çocuk olduğu ve kimlerle yaşadığı sorularını içermektedir.

3.3.2. Aile çiz testi

Araştırmalara göre 1930’lardan bu yana çocukları daha iyi anlayabilmek adına aile resim çizimlerinden faydalanılmaktadır. Aile resimlerinin çocuğun kişiliği hakkında bilgi edinme noktasında yardımcı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle normal gelişim gösteren ve duygu durum bozukluğu yaşayan çocuklar üzerinde araştırmalar yapılmış ve çocukların aile üyeleri ile ilişkisini aile resimlerine yansıttığı görülmüştür (Malchiodi, 2005). Aile çiz testi Maurice Parot tarafından geliştirilmiş olan projektif bir değerlendirme aracıdır. Çocuğun ebeveynleri ile ilişkisini, diğer aile üyeleri ile ilişkisini ve kendi bakış açısıyla aile algısını anlayabilmeye yardımcı olan bir tekniktir. Teste başlamadan önce çocuğa A4 kâğıdı, boya kalemleri ve silgi verilir. Ardından “bir aile resmi çiz” yönergesi verilir. Aile çiz testinin değerlendirme aşamasında kâğıdın kullanılma biçimi, figürlerin konumları, dizilişleri, boyutları, vücut oranları (büyük, küçük...) ve bireylerin birbiri ile ilişkilerine dikkat etmek önemlidir. Figürlerin birbiri ile olan ilişkileri incelendiğinde uzaklık ve yakınlık dereceleri, nereye baktıkları, figürlerin birbiriyle nasıl temas içerisinde olduğuna bakılır. Bunlara ek olarak çizim aşamasında çizmekte zorlandığı, karaladığı veya sildiği figürlere de dikkat edilmektedir (Bahçıvan Saydam, 2004; Koçyiğit Özlü, 2015).

3.3.3. Kuş yuvası çiz testi

Kuş yuvası testi Kaiser tarafından 1996’ da erişkinlerin bağlanma temsillerini inceleyebilmek adına ortaya çıkmıştır. Projektif temelli çizim tekniği olan bu testin

orijinal adı ‘‘Bird Nest Drawing(BND)’’ dir. Bireylerin aile hayatını inceleyebilmek adına kullanılan ‘‘ Kinetik Aile Çizimi’’ testi süreç içerisinde çoğu katılımcı tarafından korkutucu ve kaygı verici olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Kaiser çalışmaya katılan bireyi daha az tehdit eden ve dolaylı bir yolla bilgi alan bir teknik olması adına ‘‘Kuş Yuvası Çiz’’ testini geliştirmiştir. Bir resim çizme tekniği olan Kuş Yuvası Çiz testi yönergesine göre öncelikle katılımcılara boş bir A4 kâğıdı ve renkli kalemler verilir. Ardından bir kuş yuvası çizmeleri istenir. Testin değerlendirme sürecinde çizilen resimde yuvanın içinde kuşların olup olmaması, kuş yavrularının olup olmaması ve hangi renkleri ne kadar kullandığına dikkat edilmektedir. Bu kategoriler göz önünde bulundurularak puanlama yapılmaktadır (Demirbağ, 2016).

3.4. Veri Toplama Tekniği Ve Süreci

Araştırmaya ebeveyn kaybı yaşamış 7-13 yaş aralığındaki çocuklar katılmıştır. Çocuklar İstanbul ili Üsküdar ilçesinde yaşayan ebeveyn kaybı yaşamış çocuklar arasından rastgele yöntem ile seçilmiştir. Gönüllü olmayı kabul eden çocukların ebeveynlerinden de onay alınarak bireysel görüşmeler ile testler uygulanmış görüşmeler sağlanmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizi, her çizim tek tek ele alınarak, çocukların test uygulamaları sırasında verdikleri sözlü açıklamalar da göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir. Çizimlerin değerlendirilmesi sürecinde, çocukların ifade ettikleri içeriklerin yanı sıra, çizimlerdeki figürler, detaylar, konumlandırmalar ve duygusal yansımalar analiz edilmiştir. Çizimlerin değerlendirilmesi sürecinde iki klinik psikoloğun görüşüne başvurulmuştur. Aile Çiz Testi'nde çocukların çizimlerinde, aile bireylerinin sayısı, çizimde kendilerine verdikleri yer, bireyler arası mesafeler, çizim sırası, beden oranları ve yüz ifadeleri gibi nitelikler dikkate alınmıştır. Ayrıca çizimlerin detay seviyesi (örneğin saç, eller, aksesuarlar), renk kullanımı, boşluklar ve figürler arası ilişkiler değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, çocukların içsel aile temsilleri ve duygusal yakınlık düzeylerini ortaya koymayı amaçlamıştır (Koppitz, 1968; Halmatov, 2023).

Kuş Yuvası Çiz Testi'nde ise, çizilen yuvanın yapısı, içeriği, çevresel unsurlar (dal, ağaç, koruyucu öğeler), kuş sayısı ve kuşların konumları değerlendirilmiştir. Çizimlerdeki yuvanın kapalı/korunaklı olup olmaması, ebeveyn veya yavru kuş

figürlerinin bulunup bulunmaması gibi detaylar, çocuğun içsel bağlanma temsilleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu değerlendirmede Demirbağ (2016) tarafından geliştirilen ‘‘Kuş Yuvası Çizim Testi Değerlendirme Ölçeği’’ temel alınmıştır. Söz konusu ölçek, 12 maddelik evet/hayır biçiminde yapılandırılmıştır ve 10. madde ters puanlanmaktadır. Her "evet" cevabı 1 puan, "hayır" cevabı 0 puan olarak puanlanmış; elde edilen toplam puan çocuğun güvenli bağlanma düzeyine ilişkin bir gösterge olarak yorumlanmıştır. Yüksek puanlar daha güvenli bağlanma örüntülerine, düşük puanlar ise bağlanma sorunlarına işaret etmektedir.

Verilerin toplanması sürecinde her bir çizim bağımsız olarak değerlendirilerek ortak temalar belirlenmiş ve olası yorum farklılıkları uzlaşılı yoluyla ortadan kaldırılmıştır. Böylece analiz sürecinde yorumların daha güvenilir hale getirilmesi amaçlanmıştır. Elde edilen nitel veriler, hem içerik analizi yöntemiyle tematik olarak kodlanmış hem de bulgular bölümünde kategorilere ayrılarak sistematik biçimde sunulmuştur. Toplanan nitel ve nicel veriler, SPSS Statistics 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Tanımlayıcı istatistikler ile bağlanma puanlarının ortalamaları, frekansları ve dağılımları hesaplanmış; bazı kategoriler arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla uygun istatistiksel testler kullanılmıştır. Çocukların çizimlerinden elde edilen nitel temalar, bağlanma puanları ile karşılaştırılarak ilişkisel olarak yorumlanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde, araştırma probleminin çözümü için, araştırmaya katılan öğrencilerin çizim testleri aracılığıyla toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Elde edilen bulgulara dayalı olarak açıklamalar yapılmıştır.

Ebeveyn kaybı yaşamış çocuklar ile ebeveynleri sağ olan çocukların çizimlerine ilişkin veriler analiz edilmiş ve karşılaştırmalı bulgular sunulmuştur. Araştırma kapsamında 7–13 yaş aralığında toplam 100 çocuk (50’si ebeveyn kaybı yaşamış, 50’si kontrol grubu) yer almıştır. Veriler, “Aile Çiz Testi” ve “Kuş Yuvası Çiz Testi” aracılığıyla çocukların duygusal durumlarını, içsel dünyalarını ve aile ilişkilerini değerlendirmek amacıyla bulgulara yer verilmiştir. İstatistiksel olarak Ki-Kare testi ile analiz edilmiştir. Çocukların cinsiyet ve ebeveyn kaybı bilgileri Tablo 1 gibidir.

Tablo 1. Çalışmaya katılan çocukların durumu ve dağılımı

		Kız (n)	%	Erkek (n)	%	Toplam
Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocuklar	Anne Kaybı	6	12%	9	18%	15
	Baba Kaybı	21	42%	14	28%	35
Ebeveynleri Sağ Çocuklar		33	66%	17	34%	50

Ebeveyn kaybı yaşamış çocuklar 27’si kız, 23’ü erkektir. Bu çocukların 35’i (%70) babasını kaybetmişken 15’i annesini kaybetmiş durumdadır. Babasını kaybeden çocukların 21’i kız iken 14’ü erkektir. Annesini kaybeden çocukların 6’sı kız 9’u erkektir. Kontrol grubu olarak resimlerini incelediğimiz ebeveynleri sağ olan çocukların 33’ü kız 17’si erkektir.

Araştırmada çocukların çizdiği aile resimleri, Halmatov (2024) tarafından geliştirilen yapılandırılmış değerlendirme kriterleri doğrultusunda analiz edilmiştir. Bu değerlendirme sistemi, Fine, Sheller ve Spencer’in projektif çizim analiz ilkelerinden de

yararlanılarak oluşturulmuştur. Çizile resimler genel özellikler (resmin neşeli olup olmaması gibi), çizim düzeni ve ayrıntılar (sayfa yerleşimi, renk kullanımı vb.), aile birliği göstergeleri (figürler arası mesafe, engel olup olmaması), ve duygusal içerik (mutlu/öfke/nötr yüz ifadeleri) gibi kategoriler çerçevesinde incelenmiştir.

Her bir madde “evet” ve “hayır” şeklinde ikili puanlamaya tabi tutulmuştur. Bu sayede hem niteliksel hem de nicel karşılaştırmalar yapılmış, ebeveyn kaybı yaşayan çocuklar ile ebeveynleri sağ olan çocuklar arasındaki farklar istatistiksel olarak analiz edilmiştir.

Çocukların çizmiş olduğu kuş yuvası resimleri, Fine, Sheller ve Spencer tarafından geliştirilen Kuş Yuvası Çizimi Değerlendirme Ölçeği (KYÇDÖ) çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ölçek, çocukların bağlanma temsillerini yansıtan 12 maddeden oluşmakta ve her bir madde “evet” (1 puan) veya “hayır” (0 puan) şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekte yalnızca 10. madde ters puanlanmakta; toplam puan yükseldikçe güvenli bağlanma düzeyinin daha yüksek olduğu kabul edilmektedir (Akba, 2024). Değerlendirme kriterleri arasında ebeveyn kuşun varlığı, yavru kuş/yuva ilişkisi, çizimdeki korunaklılık, figürlerin bütünlüğü ve doğaya uygunluk gibi unsurlar yer almaktadır. Bu ölçütler sayesinde çocukların bağlanma sistemine dair içsel temsilleri dolaylı biçimde değerlendirilebilmiştir.

Nitel değişkenler arasındaki ilişki olduğu yada değişkenlerin birbirlerinden bağımsızlık durumu, Ki-Kare Bağımsızlık Testi ile incelenebilmektedir. 2x2 tablolarda diğer bir ifade ile iki değişkeninde 2 farklı değer aldığı durumda Pearson Ki-Kare Testi kullanılmaktadır. Gözlenen frekansların beklenen değeri >25 ise bağımsızlık analizi Pearson Ki-Kare Testi ile, $5 < f < 25$ aralığında ise Yates düzeltmesi uygulanmalıdır. Eğer 2x2 tabloda değerlerden herhangi biri $f \leq 5$ ise Fisher Exact Ki-Kare Testi kullanılmaktadır (Özdamar, 2003).

Çocuklardan istenilen bir aile çiz resimlerin düzen ve özellikleri incelenmiştir. Ebeveyn kaybı yaşamış ve ebeveynleri sağ olan çocukların genel özellikleri, düzen ve ayrıntı, aile birliği ve duygu özellikleri değerlendirilmiş ve Tablo 2’deki gibi sayıları tespit edildi.

Tablo 2. Ebeveyn kaybı yaşamış ve ebeveynleri sağ çocukların aile çiz resimlerinin düzen ve özelliklerinin frekansları

	Maddeler	Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocuklar				Ebeveynleri Sağ Çocuklar			
		Evet		Hayır		Evet		Hayır	
		f	%	f	%	f	%	f	%
Çocukların Aile Resimlerinin Genel Özellikleri	Resmin çekici, neşeli, mutlu ve eğlenceli olması	44	88%	6	12%	48	96%	2	4%
	Düzenli, birleştirilmiş ve orantılı beden parçaları	37	74%	13	26%	46	92%	4	8%
Çocukların Aile Resimlerinin Düzen ve Ayrıntı Özellikleri	Birden fazla renk kullanımı	28	56%	22	44%	31	62%	19	38%
	Sayfanın ortalanmış olması	35	70%	15	30%	47	94%	3	6%
	Arka planda ayrıntıların yer alması (hayvan, bulut, güneş)	25	50%	25	50%	14	28%	36	72%
	Sayfada düzenlemiş, zeminlendirilmiş aile bireyleri	48	96%	2	4%	47	94%	3	6%
Çocukların Aile Resimlerinin Aile Birliği Özellikleri	Aile bireylerinin dışında resimde figür olmaması	28	56%	22	44%	29	58%	21	42%
	Aile bireylerinin arasında engel olmaması	48	96%	2	4%	45	90%	5	10%

	Olumlu birliktelik	34	68%	16	32%	47	94%	3	6%
Çocukların Aile Resimlerinin Duygu Özellikleri.	Yüzle ilgili olumlu, mutlu etki	46	92%	4	8%	46	92%	4	8%
	Öfke ifadeleri	1	2%	49	98%	0	0%	50	100%
	Nötr (İfade yok)	8	16%	42	84%	3	6%	47	94%

Çocukların aile çizimlerinin genel özellikleri, düzen ve ayrıntı, aile birliği ve duygu özellikleri için incelenen kriterlerinin ebeveyn kaybı ile ilişkisi incelenmiş Tablo 2'deki gibidir. İncelenen Ki-Kare testleri ile çocukların aile çizimleri genel özellikleri bakımından düzenli, birleştirilmiş ve orantılı beden parçaları çizimlerinin ebeveyn kaybı arasında istatistiksel anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($p=0,033<0,05$). Ayrıca Cramers V değeri 0,24 olarak 0,10-0,30 arasında olması ilişkinin gücünün küçük olduğunu belirtmektedir ($p=0,017<0,05$). Ebeveyn kaybının, çocukların düzenli, birleştirilmiş ve orantılı beden parçalarını çizmelerinde küçük derecede değişkenlik gösterdiği, etki ettiği gözlemlenmektedir. Ebeveynleri sağ olan 46 (%92) kayıp yaşayan 37 (%88) çocuk çizimlerinde kriterlere uygun çizim yapabirmiştir. Ebeveynleri sağ olan çocukların sayısı ve oran açısından daha fazla düzenli ve orantılı çizdikleri gözlemlenmiştir.

Tablo 3. Çocukların aile çizimlerinin ebeveyn kaybı ile ilişki varlığı ki-kare testleri

Özellik	Maddeler	χ^2	p	Cramer's V	p
Çocukların Aile Resimlerinin Genel Özellikleri	Resmin çekici, neşeli, mutlu ve eğlenceli olması	F. χ^2	,269	0,147	,14
	Düzenli, birleştirilmiş ve orantılı beden parçaları	4,536	,033*	0,24*	,017*
Çocukların Aile	Birden fazla renk kullanımı	0,165	,684	0,061	,542
	Sayfanın ortalanmış olması	8,198	,004*	0,312*	,002*

Resimlerinin Düzen ve Ayrıntı Özellikleri	Arka planda ayrıntıların yer alması (hayvan, bulut, güneş)	4,203	,04*	0,226*	,024*
	Sayfada düzenlemiş, zeminlendirilmiş aile bireyleri	F.χ ²	1	0,046	,646
Çocukların Aile Resimlerinin Aile Birliği Özellikleri	Aile bireylerinin dışında resimde figür olmaması	0	1	0,02	,84
	Aile bireylerinin arasında engel olmaması	F.χ ²	,436	0,118	,24
	Olumlu birliktelik	9,357	,002*	0,331*	,001*
Çocukların Aile Resimlerinin Duygu Özellikleri.	Yüzle ilgili olumlu, mutlu etki	F.χ ²	1	0	1
	Öfke ifadeleri	0	1	0,101	,315
	Nötr (İfade yok)	1,634	,201	0,16	,11

Çocukların aile resimlerinin düzen ve ayrıntı özellikleri bakımından incelemelerde, sayfanın ortalanmış olması ile ebeveyn kaybı yaşama arasında istatistiksel anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($p=0,004<0,05$). Cramers $V=0,312$ ($p=0,002<0,05$) 0,30-0,50 aralığında olması ilişkinin gücünün orta derecede olduğunu göstermektedir. Ebeveyn kaybının, çocukların sayfayı ortalama davranışında orta derecede değişkenlik gösterdiği, etki ettiği gözlemlenmektedir. Ebeveynleri sağ olan 47(%94) kayıp yaşayan 35(%70) çocuk çizimlerinde kritere uygun çizim yapabilmıştır. Ebeveynleri sağ olan çocukların sayı ve oran açısından daha fazla sayfayı ortalayarak çizdikleri gözlemlenmiştir. Arka planda ayrıntıları çizilmesi (hayvan, bulut, güneş) ile ebeveyn kaybı arasında istatistiksel anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($p=0,04<0,05$). Cramers $V=0,226$ ($p=0,024<0,05$) 0,10-0,030 aralığında olması ilişkininin küçük olduğunu belirtmektedir. Ebeveyn kaybının çocukların arka planda ayrıntı çizimlerinde küçük derecede değişkenlik gösterdiği, etki ettiği gözlemlenmektedir. Ebeveynleri sağ olan 14(%28) kayıp yaşayan 25(%50) çocuk çizimlerinde kritere uygun çizim

yapabilmiştir. Ebeveyn kaybı yaşayan çocukların sayısı ve oran açısından daha fazla arka plan ayrıntıları çizdikleri gözlemlenmiştir.

Çocukların aile resimlerinin aile birliği özellikleri bakımından incelemelerde, olumlu birliktelik ile ebeveyn kaybı yaşama arasında istatistiksel anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($p=0,002<0,05$). Cramers $V=0,331$ ($p=0,01<0,05$) 0,10-0,030 aralığında olması ilişkinin orta derece olduğunu belirtmektedir. Ebeveyn kaybının çocukların olumlu birliktelik çizimlerinde orta derecede değişkenlik gösterdiği, etki ettiği tespit edilmiştir. Ebeveynleri sağ olan 47 (%94) kayıp yaşayan 34 (%68) çocuk çizimlerinde kritere uygun çizim yapabilmiştir. Ebeveyn sağ çocukların sayısı ve oran açısından daha fazla olumlu birliktelik çizdikleri gözlemlenmiştir. Çocukların aile resimlerinin duygusal özellikleri bakımından incelemelerde, kriterler ile ebeveyn kaybı durumu arasında istatistiksel anlamlı ilişki tespit edilmemiştir.

Ebeveyn kaybı yaşayan ve ebeveynleri sağ olan çocukların kendilerini yanında çizdikleri kişiler Tablo 4'teki gibidir.

Tablo 4. Ebeveyn kaybı yaşamış ve ebeveynleri sağ çocukların kendilerini kimin yanında konumlandıkları kişiler

Maddeler	Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocuklar				Ebeveynleri Sağ Çocuklar			
	Evet (n)	%	Hayır (n)	%	Evet (n)	%	Hayır (n)	%
Kendisini annesinin yanında çizen	15	30%	35	70%	21	42%	29	58%
Kendisini babasının yanında çizen	17	34%	33	66%	15	30%	35	70%
Kendisini kardeşlerinin yanında çizen	34	68%	16	32%	28	56%	22	44%

Kendisini ayrı çizen	3	6%	47	94%	3	6%	47	94%
Kendisine yer vermeyen	2	4%	48	96%	2	4%	48	96%

Tablo 4’te ebeveyn kaybı yaşama durumunun, çocukların kendilerini yanlarında çizdikleri kişiler arasında ilişki incelemelerinde herhangi bir anlamlı istatistiksel ilişki gözlemlenmemektedir. Çocukların kendi yanlarında çizdikleri kişiler ile ebeveyn kaybı durumunun bir etkisi olmamıştır.

Tablo 5. Ebeveyn kaybı yaşamış ve ebeveynleri sağ çocukların kendilerini kimin yanında konumlandıkları kişiler ile ilişki varlığı ki-kare testleri

Maddeler	χ^2	p	Cramer's V	p
Kendisini annesinin yanında çizen	1,085	0,298	0,125	0,211
Kendisini babasının yanında çizen	0,046	0,83	0,043	0,668
Kendisini kardeşlerinin yanında çizen	1,061	0,303	0,124	0,216
Kendisini ayrı çizen	F. χ^2	1	0	1
Kendisine yer vermeyen	F. χ^2	1	0	1

Ebeveyn kaybı yaşamış vaka ve ebeveynleri sağ olan çocuklardan oluşan kontrol gruplarından “Kuş Yuvası Çiz Testi” elde edilen sonuçlar Tablo 6’daki gibidir. Tablo 6’da yer alan frekanslar, KYÇDÖ kriterlerine göre çizimlerin puanlanmasıyla elde edilmiştir. Özellikle ebeveyn kuş ve yavru kuşun aynı karede bulunması, çocuğun güvenli bağlanma temsiline sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Ebeveyn kaybı yaşamış ve ebeveynleri sağ çocukların “kuş yuvası çiz testi” ile bağlanma temsillerinin karşılaştırılması

Kuş Yuvası Çizimi Değerlendirme Kriterleri	Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocuklar			Ebeveynleri Sağ Çocuklar				
	Evet (n)	%	Hayır (n)	%	Evet (n)	%	Hayır (n)	%
1. Yuvada/Yakınında ebeveyn kuş var mı?	21	42%	29	58%	32	64%	18	36%

2.Yuvada/yakınında yavru kuş veya yumurta var mı?	35	70%	15	30%	34	68%	16	32%
3. Baskın renk yeşil mi?	13	26%	37	74%	6	12%	44	88%
4.Resmin çizildiği toplam alan dikkate alınırsa kâğıdın %20'den fazlası kullanılmış mı?	46	92%	4	8%	48	96%	2	4%
5.Y uva korunaklı, sağlam bir zeminde çizilmiş mi?	0	0%	50	100%	2	4%	48	96%
6. Bütün bir kuş ailesi (anne,baba,kardeş) resmedilmiş mi?	2	4%	48	96%	1	2%	49	98%
7. Beslenme faaliyeti var mı?	3	6%	47	94%	2	4%	48	96%
8. Çiçek veya evcil hayvanlar gibi ekstra belirgin figürler var mı?	5	10%	45	90%	3	6%	47	94%
9. Reklendirme çizilen figürlerin doğasına uygun mu?	21	42%	29	58%	29	58%	21	42%
10. Yuva (varsa) bir ağacın gövdesine hapsedilmiş mi?	2	4%	48	96%	1	2%	49	98%
11. Yuva (varsa) herhangi bir zemine (dal,yaprak,toprak vs) temas ediyor mu?	30	60%	20	40%	28	56%	22	44%
12. Resimde ebeveyn ve yavru/yumurta kuşların her ikisi de mevcut mu?	14	28%	36	72%	26	52%	24	48%

Tablo 7. Çocukların “kuş yuvası çiz testi” ile bağlanma temsillerinin ebeveyn kaybı ile ilişki varlığı ki-kare testleri

Kuş Yuvası Çizimi Değerlendirme Kriterleri	χ^2	p	Cramer's V	p
1-Yuvada/Yakınında ebeveyn kuş var mı?	4,01	,045*	0,22*	,045*
2-Yuvada/yakınında yavru kuş veya yumurta var mı?	0	1	0,022	,829
3-Baskın renk yeşil mi?	2,34	,126	0,178	,074
4-Resmin çizildiği toplam alan dikkate alınırsa kâğıdın %20'den fazlası kullanılmış mı?	F. χ^2	,339	0,084	,40
5-Yuva korunaklı, sağlam bir zeminde çizilmiş mi?	F. χ^2	,247	0,143	,153
6-Bütün bir kuş ailesi (anne,baba,kardeş) resmedilmiş mi?	F. χ^2	1	0,059	,558
7-Beslenme faaliyeti var mı?	F. χ^2	1	0,046	,646
8-Çiçek veya evcil hayvanlar gibi ekstra belirgin figürler var mı?	F. χ^2	,715	0,074	,461
9-Reklendirme çizilen figürlerin doğasına uygun mu?	1,96	,162	0,16	,11
10-Yuva (varsa) bir ağacın gövdesine hapsedilmiş mi?	F. χ^2	1	0,059	,558
11-Yuva (varsa) herhangi bir zemine (dal,yaprak,toprak vs) temas ediyor mu?	0,04	,839	0,041	,685
12-Resimde ebeveyn ve yavru/yumurta kuşların her ikisi de mevcut mu?	5,042	,025*	0,245*	,014*

Tablo 7’de kuş yuvası çizimi değerlendirme kriterinde yer alan maddelerin gruplar arası karşılaştırıldığında, yuvada/yakınında ebeveyn kuş çizme kriterinin ebeveyn kaybı yaşama ile arasında istatistiksel anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p=0,045<0,05$). Cramers V =0,22 olarak ($p=0,045<0,05$) anlamlı olarak tespit edilmiştir ve V değerinin 0,10-0,30 arasında olması ilişkininin gücünün küçük olduğunu belirtmektedir. Ebeveyn kaybının çocukların yuvada/yakınında ebeveyn kuş çizme davranışında küçük derecede

değişkenlik gösterdiği, etki ettiği tespit edilmiştir. Yuvada/yakınında ebeveyn kuş çizimi ebeveyn kaybı yaşayan 21 (%42) çocukta görünürken, ebeveynleri sağ olan 32 (%64) çocuktur. Ebeveynleri sağ olan çocukların sayısı ve oran açısından daha fazla yuvada/yakında kuş çizdikleri gözlemlenmiştir. Benzer bir durum da resimlerde ebeveyn ve yavru/yumurta kuşların her ikisinin de mevcut olması durumunda da mevcuttur. Çizimlerde ebeveyn ve yavru birlikte çizim davranışı ile ebeveyn kaybetme durumu arasında istatistiksel anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($p=0,025<0,05$). Cramers $V=0,245$ olarak ($p=0,014<0,05$) anlamlı olarak tespit edilmiştir ve V değerinin 0,10-0,30 arasında olması ilişkinin gücünün küçük olduğunu belirtmektedir. Ebeveyn kaybının çocukların ebeveyn ile yavruları birlikte çizme davranışında küçük derecede değişkenlik gösterdiği, etkisi olduğu tespit edilmiştir. Yuvada ebeveyn ile yavru birlikte çizme ebeveyn kaybı yaşayan 14 (%28) çocukta görünürken ebeveynleri sağ olan 26 (%52) çocukta görülmektedir. Ebeveynleri sağ olan çocukların sayısı ve oran açısından daha fazla Ebeveyn ile yavru birlikte kuş çizdikleri gözlemlenmiştir. Diğer Kuş yuvası çizim kriterler incelendiğinde ebeveyn kaybı ile arasında anlamlı ilişki tespit edilememiştir.

TARTIŞMA

Bu araştırma, ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsilleri ve aile algılarını projektif teknikler aracılığıyla incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma kapsamında Aile çiz testi ve Kuş yuvası çiz testinden elde edilen veriler, hem görsel içeriğin düzen ve duygusal niteliği hem de bağlanma figürlerinin temsili açısından anlamlı bulgular ortaya koymuştur. Bu bulgular, çocukların yaşadığı ebeveyn kaybının onların içsel dünyalarına ve bağlanma temsillerine yansıma biçimlerini anlamaya olanak tanımaktadır. Aile çiz testi ve kuş yuvası çiz testi birlikte değerlendirildiğinde, ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsilleri ile aile algılarının birbirini tamamlayacak biçimde olumsuz örüntüler içerdiği görülmüştür. Aile Çiz Testi bulgularına göre, ebeveyn kaybı yaşamış çocukların çizimlerinde “düzenli, birleştirilmiş ve orantılı beden çizimi” ile ebeveyn kaybı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu durum, ebeveyn kaybının çocukların algıladığı aile yapısını etkileyebileceğini göstermektedir. Bowlby (2012) bağlanma kuramı çerçevesinde güvenli bağlanan çocuğun dünyayı bütünlük içinde algıladığını ifade etmektedir. Güvenli bağlanma figürünün kaybı, çocuğun çevreyle kurduğu ilişkilerde tutarlılığı ve güven hissini zayıflatabilmekte ve bu durum çizimlere de yansiyabilmektedir. Özellikle düzenli çizim yapma, alanı etkin kullanma gibi işaretler çocukların öz-düzenleme becerileriyle ilişkilendirildiğinde (Fury, Carlson & Sroufe, 1997), ebeveyn kaybı yaşayan çocukların daha fazla düzen bozukluğu göstermeleri anlamlı bulunmuştur. Halmatov’a (2024) göre çocukların çizimlerinde ebeveyn figürlerini eksik ya da orantısız çizmesi içsel güven duygusunda zayıflığı ve bakım veren figürlerle bağ kurmada sorunlar yaşadığını temsil eder. Bu bağlamda bu çalışmada da görüldüğü üzere anne ya da baba kaybının bağlanma figürlerinin yokluğu ile doğrudan bağ kurulabilir.

Çizimlerde “sayfanın ortalanmış olması” ve “arka planda ayrıntıların yer alması” gibi öğeler ebeveyn kaybı ile ilişkili bulunmuştur. Sayfanın ortalanması, çocukların çevreye ve kendilerine yönelik algılarını temsil eden göstergelerdir. Çocuğun çizimini sayfanın merkezine konumlandırmaması ya da sayfayı bütün içinde kullanmaması; çocuğun iç dünyasında da bir dengesizlik olabileceğine işaret edebilir (Machover, 1949). Buna karşın, ebeveyn kaybı yaşayan çocukların çizimlerinde arka plan ayrıntılarını (güneş, bulut, hayvan, bitki gibi) daha fazla çizmeleri, içsel boşluklarını veya eksik kalan ilişkiel yanlarını, dışsal figürler kullanarak sembolik ifadelerle doldurabilirler. Çizilen resimde bu figürlerin varlığı, çocuğun kaybettiği ilişkiyi dolaylı

yollarla yeniden oluşturmaya veya korumaya çalıştığı söylenebilir (Halmatov, 2024). Çizimlerde arka plan ayrıntılarının fazlalığı, bazı çocukların yaşadıkları duygusal boşluğu telafi etme amacıyla sembolik temsiller (örneğin güneş, hayvan figürleri, doğa unsurları) kullandıklarını düşündürmektedir. Malchiodi (2005), bu tür görsel öğelerin çocuğun kendini güvende hissetme ihtiyacını ifade edebileceğini belirtmektedir. Bu semboller aracılığıyla çocuklar, duygusal destek eksikliğini dolaylı yollarla temsil etmeye çalışmaktadır.

Çocukların aile resimlerinde aile birliği özellikleri bakımından incelendiğinde ‘‘aile birliği’’ temasında ‘‘olumlu birliktelik’’ ifadesinin ebeveyn kaybı grubunda kontrol grubuna göre daha düşük seviyede ortaya çıktığı fark edilmiştir. Bowlby’nin (1969) ‘‘içsel çalışma modelleri’’ kuramına göre, çocuklar bakım veren figürlerle kurdukları ilişkiler doğrultusunda dünyayı anlamlandırır. Kayıp sonrası bu modellerin değişmesi, çocukların çizimlerinde ailenin bir bütün olarak temsil edilememesiyle sonuçlanabilir Main ve Cassidy (1988), erken dönem bağlanma deneyimlerinin bireylerin sosyal temsillerine ve duygusal ifadelerine doğrudan etki ettiğini vurgulamaktadır. Özellikle erken dönemde ebeveyn kaybı yaşayan bireylerde, aile temsillerinin parçalı ve tutarsız olması sıklıkla üzerinde durulan bir durumdur (Lieberman, 2003). Aile Çiz Testi’nde çocukların kendilerini aile dışına yerleştirmeleri, eksik figür kullanımı ve figürler arası mesafenin belirginliği, aile bağlarının zayıflamış olabileceğine işaret etmektedir (Koppitz, 1968; Machover, 1949). Bu durum, çocukların aidiyet duygusunda kırılmalar yaşadığını ve aile içi ilişkilerde duygusal mesafenin arttığını göstermektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, kayıp yaşayan çocukların aile sistemine dair içselleştirilmiş modelin eksiklik ve kopukluk içerdiği anlaşılmaktadır. Bu bulgu çocukların aile bütünlüğüne ilişkin algısının zayıfladığını ve sembolik olarak resimlerine yansıdığını göstermektedir.

Buna karşılık duygusal ifadeler boyutunda ‘‘yüzde olumlu, mutlu etki’’, ‘‘öfke’’ ya da ‘‘nötr (ifade yok)’’ ifadeler açısından gruplar arasında anlamlı fark saptanmamıştır. Bu bulgu, bazı araştırmalar ile çelişmektedir. Lieberman, ve ark. (2005) ebeveyn kaybı yaşamış çocukların resimlerinde öfke ve yalnızlık ifadeleri daha yoğun bir şekilde gözlemlendiğini ileri sürmüştür. Bu durum kayıp sonrası süre ve çocuğun gelişimsel düzeyi ile bağlantılı olarak değişebilmektedir. Buna ek olarak kayıp yaşayan bazı çocuklar duygularını açıkça dışa yansıtmak yerine bastırma eğilimi gösterebilir (Granot, 2005; Kübler-Ross, 1997). Bu bağlamda bu araştırmadaki bulgular, çocukların duygu

regülasyonunu çizime doğrudan yansıtmakta zorlandığını veya bu duyguları bastırarak çizimlerinde görünür kılmadıklarını düşündürebilir. Tüm bulgular değerlendirildiğinde travmatik yaşam deneyimi yaşayan çocukların çizimlerinde daha fazla düzensizlik, ilişkisel kopukluk ve yapısal dağınıklık görüldüğünü ortaya çıkaran bu araştırma Halmatov'un (2024) projektif test analizleriyle örtüşmektedir. Halmatov, özellikle bağlanma figürleri eksik olan çocukların resimlerinde figürler arası mesafe, eksik veya orantısız çizimler gibi unsurların daha sık gözlemlendiğini belirtmiştir.

Aile Çiz Testi'nden elde edilen bulgular, ebeveyn kaybı yaşamış çocukların aile resimlerinde figürler arasında daha fazla fiziksel uzaklık, daha az duygusal ifade ve azalan olumlu birliktelik vurgusu bulunduğunu göstermektedir. Özellikle düzenli ve orantılı çizim oranlarının düşmesi, çocukların içsel aile temsillerinin parçalı ve dağınık bir yapıya sahip olabileceğini düşündürmektedir. Psikanalitik yaklaşıma göre çocukların resimleri, bilinçdışı çatışmaları ve duygusal ihtiyaçları dışı vuran birer ifade alanı olarak kabul edilmektedir (Koppitz, 1968). Ebeveyn kaybı, çocuğun hem bakım veren figürüne duyduğu güveni hem de aile sistemine dair bütünlük hissini zedelemekte ve bu durum doğrudan çizimlere yansımaktadır. Bu sonuçlar, Sağlam ve Aral'ın (2011) boşanmış ebeveynlerin çocuklarıyla yaptığı çalışmayla benzerlik göstermektedir. Araştırmada, parçalanmış aile yapısına sahip çocukların aile resimlerinde aile bütünlüğü algısının zayıfladığı, aile bireylerinin eksik yer aldığı ve duygusal yoksunluk izlerinin belirgin olduğu saptanmıştır. Benzer biçimde, Burkit ve ark. (2003), duygusal durumların çocukların figür yerleşiminde, çizim sıralarında ve ilişki temsillerinde doğrudan yansıdığını ortaya koymuştur. Bu bulgular, bağlanma ilişkilerinde yaşanan kırılmaların, çocukların çizimlerine projektif düzeyde yansıdığını göstermektedir.

Araştırmada aile resimlerindeki figürlerde renk kullanımı, alan kullanımı gibi faktörlerin bağlanma temsillerinden bağımsız olması, çizimlerdeki her unsurun bağlanma ile doğrudan ilişkili olmadığını göstermektedir. Bu, Pianta ve Long'un (1999) çizimlerin yorumlanmasında bağlamsal ve gelişimsel faktörlerin dikkate alınması gerektiği görüşünü desteklemektedir. Benzer şekilde, çocukların kendilerini aile bireylerinin (anne, baba, kardeş) yanında ya da ayrı konumlandırma davranışları incelenmiş. Ancak ebeveyn kaybı yaşamış çocuklar ve kontrol grubu arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Bu sonuç, çizimlerde fiziksel yakınlık göstergelerinin duygusal bağlanma temsillerini doğrudan yansıtmadığı şeklinde yorumlanabilir. Tharinger &

Stark (1990), çocukların kendilerini kimin yanına çizdiği kadar, o figürle aralarındaki mesafeyi ve çizim detaylarını da dikkate almak gerektiğini vurgulamaktadır.

Kaiser (1996) tarafında geliştirilmiş olan “Kuş yuvası çiz testi” değerlendirmesine göre çizimlerde yeşil rengin hâkimiyeti, kuşların yuva içinde yer alması, yuvanın alttan destekli olması güvenli bağlanmayı; yuvanın tabansız veya yamuk çizilmesi, kahverengi veya sınırlı renk kullanımı, kuşların çoğunlukla eksikliği ise güvensiz bağlanmayı temsil etmektedir. Bu araştırmadaki “kuş yuvası çiz testi” bulguları incelendiğinde ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsillerinde farklılıklar olduğunu göstermektedir. Özellikle ebeveyn kuşun ya da ebeveyn ve yavru kuşun birlikte resmedilmesi gibi güvenli bağlanma bulgularında anlamlı düzeyde düşüş olduğu gözlenmiştir. Kuş yuvası, çocuklar için güven, bakım ve bağlılık gibi temel duyguların temsili olduğundan (Kaiser & Deaver, 2009), ebeveyn kuşun ve ebeveyn–yavru kuş birlikte çizilme sıklığının ebeveyn kaybı grubunda anlamlı düzeyde düşük bulunması, çocukların zihinsel bağlanma temsillerinde bir kopma yaşadıklarını düşündürmektedir. Ebeveyn kaybı yaşayan çocukların yuvada veya yakınında ebeveyn kuş figürüne daha az yer vermesi, bağlanma figürünün sembolik düzeyde artık zihinsel temsilde yer almadığını düşündürmektedir. Bowlby’nin (1980) bağlanma kuramı, çocukların zaman içerisinde yanında olmayan bağlanma figürünü içsel dünyalarından uzaklaştırabileceklerini ileri sürmektedir. Ebeveyn-yavru birlikteliği temasının azalması da bağlanma sisteminin eksik ve bölünmüş şekilde içselleştirildiğine işaret etmektedir. Bu, Main ve Solomon’un (1990) dezorganize bağlanma modeliyle de uyumludur. Çocuk bağlanma figürünü hem arzulamakta hem de ondan kaçınmaktadır. Kuş yuvası gibi metaforik testlerde ebeveyn ve yavru kuşun birlikte yer almaması veya yuva figürünün korunaklı olmaması, bu çelişkili bağlanma temsillerine işaret edebilir. Bu bulgular, çocukların içsel olarak bakım veren figürün yokluğunu hissettiklerini ve bu durumun duygusal temsil düzeyine yansıdığını göstermektedir. Ainsworth ve arkadaşlarının (1978) tanımladığı güvenli bağlanma örüntüsünde, çocuk bakım verene yönelik bir yakınlık ve güven duygusu geliştirir. Ancak ebeveyn kaybı yaşayan çocukların çizimlerinde bu figürlerin yokluğu veya eksik temsili, duygusal kopukluk ve güvensiz bağlanmanın işareti olabilir.

Kuş yuvası çizimlerinde yer alan detaylar dikkat edilmeye değerdir. çocukların çizimlerinde bazı ayrıntıların (arka plan unsurları, doğaya uygun figürler) daha belirgin olması, çocuğun içsel yaşantısını dışa vurma ve anlamlandırma çabası olarak

değerlendirilebilir (Malchiodi, 2005). Bu bağlamda, çocukların bazı duygusal temsilleri dolaylı yollarla ifade ettikleri ve çizimlerin savunucu mekanizmaların bir parçası olabileceği düşünülebilir (Koppitz, 1968). Bu testteki bulgularda “yuvaların korunaksız, eksik ya da içi boş çizilmesi”, çocukların içsel bağlanma temsillerinin güvensiz yönelimler taşıdığını göstermektedir. Demirbağ (2016) tarafından geliştirilen Türkçe değerlendirme ölçeği doğrultusunda yapılan analizlerde, çocukların büyük çoğunluğunun düşük güvenli bağlanma puanı aldığı saptanmıştır. Yuvanın dışında bırakılmış kuş figürleri, çocukların kendilerini duygusal olarak yalnız, korunmasız ve dışlanmış hissettiklerine dair sembolik anlatımlar sunmaktadır. Ayrıca testte “kağıdın büyük kısmının kullanılması” gibi bazı teknik özelliklerde gruplar arasında anlamlı fark olmaması, çizimlerdeki bazı grafiksel unsurların bağlanma temsillerinden daha bağımsız olabileceğini göstermektedir. Bu bulgu, Pianta ve Long’un (1999) yürüttüğü çalışmada yapılan çizimlerde bağlamsal ve bilişsel faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiği görüşü ile desteklenmektedir.

Alanyazın incelendiğinde çocukluk döneminde ebeveyn kaybının yaşanması durumunda bağlanma temsilleri üzerinde kalıcı etkiler bırakabilmektedir (Abdelnoor & Hollins, 2004). Bu bağlamda çalışmanın bulguları, ebeveyn kaybı yaşamış çocukların güvenli bağlanma geliştirme süreçlerinde zorluk yaşayabileceklerini, duygusal ifadelerinde ve aile birlikteliği algılarında farklılıklar olabileceğini göstermektedir. Uluslararası literatürde de benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Harris (1991), ebeveyn kaybı yaşayan çocukların travmatik yaşantılarla başa çıkma sürecinde, kaybı inkâr, bastırma veya yeniden yapılandırma eğilimleri gösterebileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda araştırma sonucunda, ebeveyn kaybı yaşamış çocukların aile çizimlerinde, aile bütünlüğünü ve olumlu ilişkileri ifade eden öğeleri daha az kullandıkları, çizilen figürlerde yapısal bozulmaların ve görsel düzensizliklerin daha sık görüldüğü belirlenmiştir.

Kuş yuvası çiz testi bulguları ise, bu çocukların bağlanma figürleri olan ebeveyn kuşları ve yavru kuş birlikteliğini daha az çizdiklerini, yani bağlanma temsillerinde eksiklik veya bölünme yaşadıklarını göstermektedir. Bowlby’nin bağlanma kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, çocukların güvenli bağlanma sistemlerini sürdürmemesi anlamına gelir. Bowlby’ye (1988) göre güvenli bağlanma, çocuğun stres altında kendini keşfedebildiği ve bakım verenin geri dönüp destek olduğunu bildiği içsel çalışma modeli ile mümkündür. Ebeveyn kuş figürünün eksik çizilmesi, bu içsel

modelde bir boşluk ya da belirsizlik olduğunu; dolayısıyla çocukların stresle başa çıkmak için başvurduğu duygu düzenleme stratejilerinin zayıfladığını gösterir. Alanyazın incelendiğinde ebeveyn kaybı yaşayan çocukların aile çizimlerinde daha az bütünlük, daha fazla boşluk ve figürler arası kopukluk olduğu üzerinde durulmuştur (Koçyiğit Özlü, 2015; Bahçivan Saydam, 2004).

Her iki testten elde edilen bulgular gerek psikanalitik temelli gerekse çağdaş bağlanma kuramları çerçevesinde açıklanabilir niteliktedir. Bowlby'nin bağlanma kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, erken dönemde yaşanan ebeveyn kaybı çocukların hem içsel güvenlik algısını hem de kişilerarası ilişki kurma biçimlerini olumsuz etkileyebileceği üzerinde durulmaktadır (Bowlby, 1988). Downey ve arkadaşlarının (1999) yürüttüğü araştırmada da erken dönemde ebeveyn kaybı yaşayan çocuklarda iç dünyasındaki temsillerin daha uzun süre bozulmuş halde kalabileceği vurgulanmaktadır. Çizim testlerinin birlikte kullanılması, çocuğun hem dış dünyaya ilişkin algısını (aile yapısı, birliktelik, aidiyet) hem de iç dünyasındaki bağlanma temsillerini (güvenlik, korunma, bakım alma) anlamada çok yönlü bir bakış açısı sunmuştur.

Kuş yuvası çiz testi sonuçları ebeveyn kaybı yaşayan çocuklarda bağlanma temsillerinin zayıfladığını ortaya koymuştur. Testin değerlendirme kriterlerinden biri olan “ebeveyn ve yavru kuşun birlikte çizilme oranı”, bağlanma sisteminin temel yapı taşı olan bakım ilişkisine dair temsilin sembolik bir göstergesidir. Ebeveyn kaybı yaşamış çocukların çizimlerinde bu figürlerin eksikliği, bağlanma figürünün psikolojik temsiline dair bir kopukluk yaşandığını işaret etmektedir. Bowlby'nin (1980) belirttiği üzere, bağlanma figürünün sürekliliği, çocuğun güvenli bağlanabilmesi için temel dayanaktır. Alanyazın incelendiğinde bazı araştırmalar bu bulguları destekler niteliktedir. Güloğlu ve Kararımak (2017), erken yaşta ebeveyn kaybı yaşamış bireylerin bağlanma stillerinde daha fazla güvensizlik, kaygı ve kaçınma eğilimi gösterdiğini saptamıştır. Benzer şekilde Bahçivan Saydam (2004), çocukların projektif resimlerinde bakım verenin kaybıyla birlikte duygusal kopukluk, güvensizlik ve yalnızlık temalarının daha sık gözlemlendiğini ifade etmektedir.

Çizimlerin içerik analizleri, bağlanma figürü olan ebeveynin kaybının ardından çocukların hem duygusal yakınlık hem de aile içi bütünlük algılarında belirgin değişimler yaşadığını ortaya koymuştur. Bazı çocukların çizimlerinde aile üyeleri fiziksel olarak aynı alanda yer alsa da figürler arasında boşluklar, boyut farkları ya da

iletişimsizlik göstergeleri (örneğin yüz ifadesiz çizimler, eksik el veya kol detayları) dikkat çekmiştir. Bu ifadeler, bağlanmanın temsili düzeyde zayıfladığını ve çocuğun aile içi ilişkilerde güvenli bir bağlanma sistemi sürdüremediğini göstermektedir. Alanyazın incelendiğinde, Türkiye’de çocuklarda bağlanma temsilleri ve ebeveyn kaybının etkilerini projektif değerlendirme araçlarıyla ele alan sistematik çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Yörükoğlu’nun (2019) çalışması, çocukların ölüm olgusunu gelişimsel düzeyde nasıl algıladığını detaylı biçimde ele almış; ancak bu algı ile bağlanma temsilleri arasındaki ilişki derinlemesine incelenmemiştir. Buna benzer Yıldırım (2019) ise çocukların travmatik yaşantılar sonrası verdikleri duygusal tepkilere odaklanmış. Ancak bağlanma temsilleri ve aile algısına yönelik detaylı projektif analizlere yer vermemiştir. Bu durum, özellikle ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsilleri ve aile algıları üzerine yapılacak araştırmalar için alanda bir boşluk olduğunu göstermektedir. Türkiye’de projektif yöntemlerle yürütülen bazı sınırlı çalışmalarda (Demirbağ, 2016; Koçyiğit Özlü, 2015; Hasırcı, 2024), çocuk çizimleri üzerinden bağlanma veya psikolojik işlevlere dair analizler yapılmış; ancak bu çalışmalar çoğunlukla bağlanma kuramına tam entegre edilmemiş ya da ebeveyn kaybı gibi özgül travmatik yaşantıları temel almamıştır. Bu bağlamda, elde edilen bulguların Türkiye bağlamında çocukların iç dünyasına yönelik daha derinlikli değerlendirme yapma ihtiyacını ortaya koyduğu söylenebilir.

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde bu araştırma, ebeveyn kaybı yaşayan çocukların aile ve bağlanma temsillerinde eksiklik, parçalanma ve düzen kaybı yaşadığını ortaya koymuştur. Ebeveyn kaybının çocukların projektif çizimlerinde belirgin izler bıraktığı görülmektedir. Özellikle aile birliği, düzen ve bağlanma figürlerinin görünürlüğü açısından çocukların kaybı nasıl anlamlandırdığı, çizimlere yansımaktadır. Projektif testlerin, çocukların içsel dünyalarının anlaşılmasına ve duygusal ihtiyaçlarının tespitine katkı sağladığı bir kez daha ortaya konulmuştur.

Araştırmanın sınırlılıkları arasında, çizimlerin yalnızca görsel analizine dayandırılması, duyguların doğrudan ifade edilmemesi ve testlerin kültürel geçerliliğinin sınırlı olması sayılabilir. Ancak elde edilen bulgular, klinik gözlem ve müdahalelerde projektif tekniklerin çocuklarla çalışmalarda önemli ipuçları sağlayabileceğini göstermektedir. Projektif testler bu çocukların iç dünyalarını anlamada oldukça etkili bir yöntem sunmaktadır. Ancak bu testlerin diğer klinik gözlem ve görüşmelerle desteklenmesi gerektiği unutulmamalıdır. Çocukların yalnızca

izimlerine değil, çizim yaparken verdikleri sözel ifadelerine, anlatımlarına ve çizimi yapılandırma süreçlerine dair gözlemler de dikkate alınmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ebeveyn kaybı yaşamış çocuklar yas süreci ile birlikte aile yapısındaki değişimlere, rollerin yeniden tanımlanmasına ve güven duygusunda sarsılmalara maruz kalabilmektedir. Bu araştırma ile ebeveyn kaybı yaşamış çocukların iç dünyalarına projektif testler aracılığı ile ulaşılmıştır. Bulgular, bu çocukların çizimlerinde aile bütünlüğünü temsil eden figürlerde azalma, duygusal bütünlükte eksiklik ve bağlanma sisteminde aksamalar olduğunu göstermektedir. Özellikle aile çiz testinde düzen, olumlu birliktelik ve yüz ifadelerinde anlamlı farklar gözlemlenirken; kuş yuvası çiz testinde ebeveyn ve yavru kuş birlikteliği gibi güvenli bağlanma temsillerinde azalma olduğu dikkat çekmektedir. Bu araştırma sadece akademik bir katkı sunmak yerine; çocuklarla çalışan öğretmenler, psikolojik danışmanlar, sosyal hizmet uzmanları ve ilgili tüm profesyonellerin, çocukların duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda çocukların sözel olarak ifade edemedikleri içsel çatışmaları fark etmek ve uygun destek mekanizmaları geliştirmek, bu çalışmanın en temel çıktılarında biridir. Aşağıda sunulan öneriler, çocuklara yönelik duygusal destek uygulamalarını daha etkili kılmayı amaçlamaktadır.

- Bu çalışmada uygulanan “Aile Çiz Testi” ve “Kuş Yuvası Çiz Testi” gibi projektif değerlendirme araçları, çocuklarla yapılacak klinik çalışmalarda, hem tanı koyma hem de terapi sürecini yönlendirme açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda bu testlerin, yalnızca yapılandırılmış puanlama sistemleriyle değil, aynı zamanda çocuğun anlatımı, çizim sırası ve süreç boyunca verdiği sözel tepkilerle birlikte değerlendirilmesi önerilmektedir.
- Ebeveyn kaybının etkileri sadece çocukla sınırlı kalmayıp çocuğun sosyal çevresini de kapsamaktadır. Bu nedenle öğretmenler, bakım verenler ve okul psikolojik danışmanları, ebeveyn kaybı yaşayan çocukların davranışlarındaki olası değişimleri fark ederek uygun yönlendirmelerde bulunmaları önerilmektedir.
- Ebeveyn kaybı yaşayan çocuklar psikolojik, sosyal, pedagojik ve hukuki açılardan etkilenebilmektedir. Bu bağlamda uzman psikologlar, okul psikolojik danışmanları, çocuk gelişimciler, sosyal hizmet uzmanları ve

öğretmenler arasında multidisipliner bir işbirliği teşvik edilmesi önerilmektedir.

- Ebeveyn kaybı yaşamış çocukların, bağlanma figürlerinin eksikliğinden kaynaklı yaşadığı duygusal zorlanmalar erken dönemde fark edilmeli ve destekleyici psikolojik danışmanlık süreçleri başlatılmalıdır. Özellikle bağlanma temelli psikoeğitim ve oyun terapisi gibi duygusal destek içeren yaklaşımlardan yararlanmak bu çocuklar için faydalı olabilir.
- Farklı yaş grupları, farklı türden kayıplar (ani ölüm, boşanma vb.) ve bakım veren değişimleri gibi değişkenleri dikkate alan ileri düzey araştırmalarla desteklenmesi önerilir.
- Kendini ifade etme becerilerinde güçlük yaşayan çocuklarla yapılan psikolojik değerlendirme ve terapi süreçlerinde, projektif testler ve sanat temelli yöntemlerin daha yaygın kullanılması önerilmektedir. Bu yöntemler, çocukların duygularını sözel olmayan yollarla ifade etmelerini kolaylaştırarak hem doğru bilgi edinmeyi hem de etkili bir psikolojik destek sunmayı mümkün kılar.
- Benzer araştırmaların daha geniş bir örneklem ile başka ilçe ve şehirlerde uygulanması alandaki eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdelnoor, A., & Hollins, S. (2004). The effect of childhood bereavement on secondary school performance. *Educational Psychology in Practice*, 20(1), 43–54.
- Ainsworth, M., Blehar, M., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Psychology Press.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. N. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Psychology press.
- Ainsworth, M. S., & Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist*, 46(4), 333–341.
- Alacam, A., & Durmuş, R. (2023). Çocuklarda dental anksiyetenin değerlendirilmesinde güncel projektif yöntemler. *ADO Klinik Bilimler Dergisi*, 12(2), 313–320.
- Algan, A. (2021). *Okul öncesi çocuklarında bağlanma temsilleri ile annelerin duyarlılığı, zihin yönelimi ve çocukların mizacı arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altınköprü, T. (2008). *Çocuğun başarısı nasıl sağlanır?* Hayat Yayınları.
- Akdağ, S. T. (2011). *Ergenlerin bağlanma stilleri ile ebeveynlerinin bağlanma stilleri arasındaki ilişki* [Yayımlanmış tıpta uzmanlık tezi, Akdeniz Üniversitesi, Tıp Fakültesi].
- Aksoy, A. B., & Kunt Bulut, M. (2018). Çocukluk döneminde bağlanma ile ilgili yapılan çalışmaların incelenmesi. II. *Uluslararası Erken Çocuklukta Müdahale Kongresi*, Antalya, Türkiye.
- Anning, A., & Ring, K. (2004). *Making sense of children's drawings: Young children learning to draw*. Bell & Bain.
- Arıcı, B. (2006). Resim, psikoloji ve çocuğun dünyasında resim. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, (10), 15–22.
- Attepe, A. G. S. (2010). Anne baba kaybının çocuklar üzerindeki etkileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(23), 23–28.
- Bahçıvan Saydam, R. (2004). Çocuk çizimlerinin klinik değerlendirmedeki yeri. *Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi*, 1(2), 111–124.
- Bahçıvan Saydam, R. (2004). Resim Analizi Yöntemleriyle Çocukların İç Dünyasının Anlaşılması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 22(1), 45–58.
- Berg, L., Rostila, M., Saarela, J., & Hjern, A. (2014). Parental death during childhood and subsequent school performance. *Pediatrics*, 133(4), 682–689.

- Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve çocuklar: Doğum öncesinden orta çocukluğa* (7. Baskı) Nobel Yayınları.
- Bifulco, A., Kwon, J., Jacobs, C., Moran, P. M., Bunn, A., & Beer, N. (2006). Adult attachment style as mediator between childhood neglect/abuse and adult depression and anxiety. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 41, 796–805.
- Bildik, T. (2013). Ölüm, kayıp, yas ve patolojik yas. *Ege Tıp Dergisi*, 52(4), 223–229.
- Bowlby, J. (1958a). *Can I leave my baby?* National Association for Mental Health.
- Bowlby, J. (1958b). The nature of the child's tie to his mother. *International Journal of Psycho-Analysis*, 39, 350–373.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. Basic Books.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger*. Basic Books.
- Bowlby, J. (1979). The Bowlby-Ainsworth attachment theory. *Behavioral and Brain Sciences*, 2(4), 637–638.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Sadness and depression*. Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic Books.
- Bowlby, J., Ainsworth, M., & Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory. *Developmental Psychology*, 28(5), 759–775.
- Bowlby, J. (2012a). *Güvenli bir dayanak: Ebeveyn-çocuk bağlanması ve sağlıklı insan gelişimi*. Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.
- Bowlby, J. (2012b). *Bağlanma ve kayıp: Cilt 1. Bağlanma* (V. Volkan, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Bretherton, I. (1990). Assessing internal working models of the attachment relationship: An attachment story completion task for 3-year-olds. *Attachment in the Preschool Years*, 273-308.
- Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28(5), 759–775.
- Burkitt, E., Barrett, M., & Davis, A. (2003). Children's colour choices for completing drawings of affectively characterised topics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44(3), 445–455.
- Can, A. (2015). *Okul öncesi dönemde okula gitme zorluğu yaşayan çocukların annelerinin sürekli kaygı düzeyleri ile bağlanma biçimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi).

- Çalışır, M. (2009). Yetişkin bağlanma kuramı ve duygulanım düzenleme stratejilerinin depresyonla ilişkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1(3), 240–255.
- Çelik, Ş. (2004). *The effects of an attachment-oriented-psychoeducational-group-training on improving the preoccupied attachment styles of university students* [Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi].
- Cüceloğlu, D. (2019). *İnsan ve davranışı: Psikolojinin temel kavramları*. Remzi Kitabevi.
- Demirbağ, B. (2016). *Kuş Yuvası Çizim Testinin Türkçeye Uyarlanması, Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması* [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi].
- Dowdney, L., Wilson, R., Maughan, B., Allerton, M., Schofield, P. ve Skuse, D. (1999). *Psychological disturbance and service provision in parentally bereaved children: prospective case-control study*.
- Dowdney, L. (2000). Annotation: Childhood bereavement following parental death. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(7), 819–830.
- Duman, N. S. (2014). Çocuklarda kanser, ölüm kavramı ve yas. *Acta Oncologica Turcica*, 47(2), 26–30.
- Dyregrov, A. (2008). *Çocuklarda keder: Yetişkinler için el kitabı* (2. baskı). Jessica Kingsley Yayıncıları.
- Efe, K. (2005). *Okul öncesi eğitim çağında çocuğu olan ailelerin denetim odağı türü ve çocuklarının sosyal davranışlarını denetlemeleri arasındaki ilişki* [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü].
- Eken, A. (2010). *Ergenlerin anne-babaya bağlanma biçimleri ile öznel iyi oluş durumları ve sosyal yetkinlik beklentileriyle ilişkileri* [Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Ekşi, A. (1999). Çocuklarda ölüm algısı ve terminal dönemde hasta çocuk. In A. Ekşi (Ed.), *Ben Hasta Değilim* (ss. 476–498). Nobel Tıp Kitabevleri.
- Ergün, N. (2005). Çocuklarda yas. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 4(1), 98–101.
- Erzen, E., & Öztürk, H. (2023). Türkiye'de ölüm eğitimi: Resimli çocuk kitaplarında ölüm temasının incelenmesi. *Journal of Pedagogical Sociology and Psychology*, 5(3), 23–39.
- Erzen, E., & Öztürk, H. (2023). Yas sürecindeki çocuklara psikolojik destek. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 15(1), 45–58.
- Gleeson, J., Alvarez-Jimenez, M., Betts, J. K., McCutcheon, L., Jovev, M., Lederman, R., ... & Chanen, A. M. (2021). A pilot study of moderated online social therapy for young people with borderline personality disorder and their families. *Early Intervention in Psychiatry*, 15(6), 1564–1574.

- Granot, T. (2005). *Without you: Children and young people growing up with loss and its effects*. Jessica Kingsley Publishers. USA
- Grossmann, K., Grossmann, K. E., Fremmer-Bombik, E., Kindler, H., Scheuerer-Englisch, H., & Zimmermann, P. (2002). The uniqueness of the child–father attachment relationship: Fathers’ sensitive and challenging play as a pivotal variable in a 16-year longitudinal study. *Social Development, 11*(3), 301–337.
- Gullone, E. (2000). The development of normal fear: A century of research. *Clinical Psychology Review, 20*, 429–451.
- Güloğlu, B., & Kararımak, Ö. (2017). Erken çocuklukta baba kaybında bağlanma biçimleri ve yakın ilişkilerdeki psikolojik eğilimler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 7*(47), 99–115
- Hacıkeleşoğlu, H. (2022). *Ebeveyn algısı, kişilik ve Tanrı tasavvuru*. Çamlıca Yayınları.
- Halmatov, S. (2024). *Çocuk resimleri analizi ve psikolojik resim testleri* (10. baskı). Pegem Akademi.
- Hamarta, E. (2004). *Üniversite öğrencilerinin yakın ilişkilerindeki bazı değişkenlerin (benlik saygısı, depresyon ve saplantılı düşünme) bağlanma stilleri açısından incelenmesi* (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hamzaçebi, N. (2016). *Bağlanma stillerinin yas sürecine etkileri* (Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Harlow, H. F. (1958). The nature of love. *American Psychologist, 13*(12), 673.
- Hasırcı, Z. (2024). *İçedönük çocukların dışavurumcu resimlerinde psikolojik işlevler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hazan, C., & Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry, 5*(1), 1–22.
- Hazan, C., & Shaver, P. (2017). Romantic love conceptualized as an attachment process. In *Interpersonal development* (pp. 283–296). Routledge.
- Holmes, J. (1993). Attachment theory: A biological basis for psychotherapy? *The British Journal of Psychiatry, 163*(4), 430–438.
- Jacobson, J. L., & Wille, D. E. (1986). The influence of attachment pattern on developmental changes in peer interaction from the toddler to the preschool period. *Child Development, 57*(2), 338–347.
- Kadim, M. (2023, Ekim). Ölüm olgusu ve ebeveyn ölümünün çocuğa etkileri. *Selçuk 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, Konya, Türkiye.
- Kaiser, D. H. (1996). Indicators of attachment security in a drawing task. *The Arts in Psychotherapy, 23*(4), 333–340. [https://doi.org/10.1016/0197-4556\(96\)00003-2](https://doi.org/10.1016/0197-4556(96)00003-2)

- Kaiser, D. H., & Deaver, S. P. (2009). *Assessing attachment with the bird's nest drawing: A review of the research*. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 26(1), 26–33.
- Karakelle, S., & Güleç, H. (2010). Çocuklarda bağlanma kuramı ve ebeveyn kaybı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(33), 14–24.
- Karataş, Z. (2017). Bağlanma kuramı açısından kurum bakımının çocuklar üzerindeki etkileri. *Journal of International Social Research*, 10(54).
- Karen, R. (1998). *Becoming attached*. Oxford University Press.
- Katyal, S. (2015). A study of resilience in orphan and non-orphan children. *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 2(7), 323–327.
- Kayhan, Y., & Yazıcıoğlu, Ü. (2009). *Aile yapısı ve ilişkileri* (s. 335). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kesebir, S., Kavzoğlu, S. Ö., & Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yöntemler*, 3(2), 321–342.
- Keskin, G., & Çam, O. (2007). Bağlanma süreci: Ruh sağlığı açısından literatürün gözden geçirilmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 23(2), 145–158.
- Kılıç, K. M. (2019). Evlat edinilen çocuklarda bağlanma. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 9(1), 223–240.
- Kırışoğlu, O. (2002). *Sanatta eğitim: Görmek, anlamak, yaratmak*. Pegem Yayıncılık.
- Kırman, A., & Doğan, Ö. (2017). Anne-baba çocuk ilişkileri: Bir meta-sentez çalışması. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 4(1), 28–49.
- Kıvılcım, M., & Gümüş Doğan, D. (2014). Çocuk ve ölüm. *Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi*, 21(1), 80–85.
- Koçyiğit Özlü, A. (2015). *Çocukların hastaneye yatmaya bağlı gelişen kaygı düzeyinin resim çizme yöntemiyle incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).
- Koppitz, E. M. (1968). *Psychological evaluation of children's human figure drawings*. Grune & Stratton.
- Köseoğlu, S. A., & Yıldız, Y. (2018). Tek ebeveynli çocukların yaşam deneyimleri. *HAYEF Journal of Education*, 15(2), 80–98.
- Kulaksızoğlu, A. (2002). *Ergenlik psikolojisi* (5. baskı). Remzi Kitabevi.
- Kutluer, G. (2015). Gelişim süreçlerinde çocuk resminin yeri. *Ekev Akademi Dergisi*, 19(63), 403–410.

- Larose, S., Bernier, A., Soucy, N., & Duchesne, S. (1999). Attachment style dimensions, network orientation and the process of seeking help from college teachers. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16(2), 225–247.
- Lieberman, M., Doyle, A. B., & Markiewicz, D. (1999). Developmental patterns in security of attachment to mother and father in late childhood and early adolescence: Associations with peer relations. *Child Development*, 70(1), 202–213.
- Lieberman, A. F., Van Horn, P., & Ozer, E. J. (2005). Preschooler witnesses of marital violence: Predictors and mediators of child behavior problems. *Development and Psychopathology*, 17(2), 385–396.
- Machover, K. (1949). *Personality projection in the drawing of the human figure: A method of personality investigation*. Charles C. Thomas.
- Malchiodi, C. A. (2005). *Çocukların resimlerini anlamak* (s. 328). Epsilon Yayıncılık.
- Marks, N. F., Jun, H., & Song, J. (2007). Death of parents and adult psychological and physical well-being: A prospective US national study. *Journal of Family Issues*, 28(12), 1611–1638.
- Meshulam, B. (2007). Çocuk, korkuları ve ailesi. *Psikanaliz Yazıları*, 15, 37–42.
- Mikulincer, M., Shaver, P. R., & Pereg, D. (2003). Attachment theory and affect regulation: The dynamics, development, and cognitive consequences of attachment-related strategies. *Motivation and Emotion*, 27, 77–102.
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. Guilford Press.
- Morley, T. E., & Moran, G. (2011). The origins of cognitive vulnerability in early childhood: Mechanisms linking early attachment to later depression. *Clinical Psychology Review*, 31(7), 1071–1082.
- Morsünbül, Ü., & Çok, F. (2011). Bağlanma ve değişken değişkenler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(3), 553–570.
- Öngider, N. (2013). Anne-baba ile okul öncesi çocuk arasındaki ilişki. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(4), 420–440.
- Özdamar, K. (2003). *SPSS ile biyoistatistik*. Kaan Kitabevi.
- Özkardeş, O. (2006). *Baba ve çocuk*. Morpa Kültür Yayınları.
- Özsarı, E., & Aytar, A. G. (2020). Kentsel ve kırsal kesimde yaşayan çocukların “hayalimdeki şehir” resimlerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (51), 90–117.
- Paterson, R. J., & Moran, G. (1988). Attachment theory, personality development, and psychotherapy. *Clinical Psychology Review*, 8(6), 611–636.

- Pianta, R. C., & Long, K. S. (1999). *Enhancing relationships between children and teachers*. American Psychological Association.
- Roberts, J. E., Gotlib, I. H., & Kassel, J. D. (1996). Adult attachment security and symptoms of depression: The mediating roles of dysfunctional attitudes and low self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(2), 310–321.
- Rostila, M., & Saarela, J. M. (2011). Time does not heal all wounds: Mortality following the death of a parent. *Journal of Marriage and Family*, 73(1), 236–249.
- Sağlam, H., & Aral, N. (2011). *Boşanma sürecinde olan ailelerdeki çocukların aile algılarının resimler aracılığı ile incelenmesi*. I. Çocuk Hakları Kongresi, Yetişkin Bildirileri Kitabı-2, Çocuk Vakfı Yayınları, 292–302.
- Sayar, S. (2013). *Çocuklarda travma sonrası stres bozukluğu: Ebeveyn kaybı ve etkileri*. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(2), 122-129.
- Saydam, R. B. (2004). Çocuk çizimlerinin klinik değerlendirmedeki yeri. *Yansıtma, Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi*, 1(1–2), 111–124.
- Sayıl, M. (2004). Çocuk çizimlerinin klinik amaçlı kullanımını üzerine bir değerlendirme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14, 1–13.
- Saylık, F. Z., & Yalçın, M. G. (2018). Otoriter veya demokratik ebeveyn tutumunun ve ebeveyne bağlanma biçiminin suçluluk ve utanç duygularına etkisinin yarı-deneysel yöntemle incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları*, 38(2), 95–127.
- Savaş, İ. (2014). *Çocuk resmi ve bilinçaltı* [Yüksek lisans tezi, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Sezer, S., & Saya, P. (2009). Gelişimsel açıdan ölüm kavramı. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 151–165.
- Shaver, P. R., & Hazan, C. (1987). Being lonely, falling in love. *Journal of Social Behavior and Personality*, 2(2), 105–121.
- Slaughter, V. (2005). Young children's understanding of death. *Australian Psychologist*, 40(3), 179–186.
- Slaughter, V., & Griffiths, M. (2007). Death understanding and fear of death in young children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 12(4), 525–535.
- Silverman, P. R., & Worden, J. W. (1992). Children's reactions in the early months after the death of a parent. *American Journal of Orthopsychiatry*, 62(1), 93–104.
- Soysal, A. Ş., Bodur, Ş., İşeri, E., & Şenol, S. (2005). Bebeklik dönemindeki bağlanma sürecine genel bir bakış. *Klinik Psikiyatri*, 8(2), 88–99.
- Soyyığıt, Y. (2020). *Ebeveynini kaybetmiş bireylerin özyeterlilik algılarının depresyon durumları ile ilişkisi* [Yüksek lisans tezi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü].

- Sroufe, L. A. (2021). Then and now: The legacy and future of attachment research. *Attachment & Human Development*, 23(4), 396–403.
- Sümer, N., Ünal, S., Selçuk, E., Kaya, B., Polat, R., & Çekem, B. (2009). Bağlanma ve psikopatoloji: Bağlanma boyutlarının depresyon, panik bozukluk ve obsesif-kompulsif bozuklukla ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 38–45.
- Şahin, N. H., & Yaka, A. İ. (2010). Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri'nin (YİYE-I), kendilik algısı, olumsuz otomatik düşünceler ve psikopatolojik belirtiler bağlamında incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(26), 64–76.
- Şahin, M. (2017). Bağlanma Kuramı ve Güvensiz Bağlanmanın Çocukların Psikolojik Gelişimi Üzerindeki Etkileri. *Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Dergisi*, 23(3), 151-160.
- Tafà, M., Cerniglia, L., Cimino, S., Ballarotto, G., Marzilli, E., & Tambelli, R. (2018). Predictive values of early parental loss and psychopathological risk for physical problems in early adolescents. *Frontiers in Psychology*, 9, 922.
- Turan, S., & Meral, K. (2023). Ölüm ve Zaman Kavramları Üzerinden Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu Filminin Göstergibilimsel Analizi. *Filmvisio*, (1), 47-86.
- Tüzün, O., & Sayar, K. (2006). Bağlanma kuramı ve psikopatoloji. *Düşünen Adam*, 19(1), 24–39.
- Tharinger, D. J., & Stark, K. D. (1990). Interpreting projective drawings with child sexual abuse victims. *Journal of Personality Assessment*, 55(1–2), 234–248.
- Uçuş, Ş. (2015). Çocuklar felsefe yapabilir mi? *Eğitim ve Bilim*, 40(182), 233–246.
- Uludaşdemir, D., Kırçıl, S. K. H. A. T., & Kibar, E. (2021). Öğretmenlerin 6–12 yaş arası çocukların bilişsel gelişim özelliklerini bilme ve dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) tanıma yeterlilikleri incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science*, (107), 229–241.
- Uluğ, Ö. Ş. (2008). *Üniversite öğrencilerinde depresyon düzeyine ebeveyn kaybının ve anne baba ayrılığının etkisi* [Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü].
- Ürer, E. (2017). Çocuklarda ölüm ve yas üzerine bir inceleme. *Dini Araştırmalar*, 20(52), 131–140.
- Willis, C. A. (2002). The grieving process in children: Strategies for understanding, educating, and reconciling children's perceptions of death. *Early Childhood Education Journal*, 29(4), 221–226
- Winnicott, D. W. (1998). Oyun ve gerçeklik (s. 9–28). Metis Ötekini Dinlemek Yayınları.
- Worden, J. W. (2018). *Children and grief: When a parent dies* (2nd ed.). Guilford Press.

- Yaşar, Z. N. (2019). *6–12 yaş arası çocukların ebeveynlerine bağlanma düzeyleri ile ebeveynlerin kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi* [Yüksek lisans tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü].
- Yavuzer, H. (1992). *Resimleriyle çocuk*. Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2010). *Çocuk psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. (2019). *Çocukluk çağı travmalarının psikolojik belirtiler üzerindeki etkisi* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi.
- Yıldız, A. (2004). Çocuk, ölüm ve kayıp. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12), 125–144.
- Yıldız, M. (2015). Bağlanma Kuramı ve Çocuklarda Güvenli Bağlanmanın Psikolojik Sağlık Üzerindeki Etkisi. *Psikoloji Dergisi*, 35(2), 112-125.
- Yolcu, E. (2009). *Sanat eğitimi kuramları ve yöntemleri*. Nobel Yayınevi.
- Yörükoğlu, A. (2019). *Çocuk ruh sağlığı* (29. basım). Özgür Yayınları.

EKLER

EK-A

ETİK KURUL KARAR ÖRNEĞİ

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurul Başkanlığı

ETİK KURUL KARAR ÖRNEĞİ

Toplantı No	Toplantı Tarihi	Toplantı Saati	Toplantı Yeri
2024 – 16	30.10.2024	14.00	Rektör Yardımcısı Odası

KARAR NO: 2024-15-89: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı 221424072 numaralı Gülcan GÜNDOĞAN' ın, Dr. Öğr. Üyesi Volkan DEMİR' in danışmanlığında yürütülen "Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocukların Bağlanma Temsilleri ve Aile Algısının Projektif Yöntem Olan Resim Çizme Yoluyla İncelenmesi" konulu çalışması hakkında yapacağı anket sorularının, etik kurallara uygun olup olmadığını tespit etmek üzere, İGÜ Etik Kurulumuzun 20.09.2024 tarih ve 2024-14 sayılı toplantısında, İGÜ Etik Kurul Yönergesinin 12(1) maddesine göre değerlendirme yapmak üzere görevlendirilen öğretim elemanlarının raporları incelenmiş olup, ilgili çalışmada yer alan bilimsel araştırmanın etik kurallara uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ASLI GİBİDİR

Etik Kurul Başkanlığı 30.10.2024 TARİH 2024 – 16 ETİK KURUL TOPLANTI TUTANAĞI KARAR ÖRNEĞİ

Cihangir Mah. Şehit Jandarma Komando Er Hakan Öner Sokak No:1 34310 Avcılar / İSTANBUL
Tel: (+90212) 422 70 00 Faks: (+90212) 422 74 01
www.gelisim.edu.tr <https://birim.gelisim.edu.tr> birim@gelisim.edu.tr

KYS.YD.004 / 4.08.2022 / 0 / 4.08.2022

1/1

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLÜ ONAM FORMU

Sayın Katılımcı

Bu araştırma, **İstanbul Gelişim Üniversitesi Etik Kurulu**'ndan 20/09/2024 tarih 2024-14 sayı ile izin alınan ve yüksek lisans tezi kapsamında danışmanlığı Dr. Öğr. Üyesi Volkan DEMİR'in yaptığı ve Gülcan ASLAN GÜNDOĞAN tarafından yürütülen bir çalışmadır. Araştırmanın amacı, ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bağlanma temsilleri ve aile algılarının projektif bir yöntem olan resim çizme yolu ile incelenmesidir. Bu araştırma kapsamında size yöneltilen soruları cevaplamanız ve istenilen çizimleri gerçekleştirmeniz yaklaşık 30 dakika sürecektir. Çalışmaya katılımınızın ilgili araştırmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara ulaşmak istediğiniz takdirde aşağıda belirtilen mail adresinden araştırmacı ile iletişime geçebilirsiniz.

Gülcan ASLAN GÜNDOĞAN

Bilgilendirilmiş onam formunu okudum ve anladım. Araştırmada elde edilen bilgilerin gizli tutulacağı ve araştırma dışında başka amaçlar için kullanılmayacağı tarafıma sözel olarak açıklandı. Bu araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum ()

SOSYODEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

Yaş:

Cinsiyet:

Sınıf:

Kardeş Sayısı:

Kaçıncı Çocuk:

Anne: Sağ () Öldü ()

Baba: Sağ () Öldü ()

“BİR AİLE ÇİZ TESTİ” UYGULAMA YÖNERGESİ

“Bana aile resmini çizmeni istiyorum. Nasıl istiyorsan öyle çiz.” (Halmatov, 2024, s.55).

“KUŞ YUVASI ÇİZ” UYGULAMA YÖNERGESİ

“Bu kâğıda bir kuş yuvası çizmenizi istiyorum. Öncelikle nasıl bir çizim yapacağınızı hayalinde canlandır. Sonra istediğin renkleri kullanarak aklındaki çizimi buraya aktar.” (Demirbağ, 2016).

Ölçek Kullanım İzni

EK-E

Gaelan Harmon-Walker 19 Nis 2025 17:31 ☆
Hi Gülcan, Thanks for reaching out. Could you please provide more details about your methodology and how you plan to use the test in your research? Will you need

Gülcan Aslan 20 May 2025 12:11 (1 gün önce) ☆
Dear Gaelan Harmon-Walker, Thank you for your response. My research aims to examine the attachment representations and family perceptions of children who have e

Gaelan Harmon-Walker 08:48 (4 saat önce) ☆ 😊 ↩ ⋮
Alici: ben ▾

Hi Gülcan,

Thanks for the brief explanation of your methodology. Attached is the most recent manual. I've also included an excellent critique of the BND by Yoon et al. I also included a copy of my thesis, which was a qualitative study of cognition in normative adults experiences of a 6 art therapy task

You will find that the BND manual is geared primarily towards categorical ratings. I am intrigued by your plan to apply qualitative methodologies and content analysis of the drawings. BND research would benefit from more trustworthy qualitative analyses.

Please let me know if you have any other questions. I'd also be happy to meet with you to talk through how art therapists have been approaching projective drawing assessment.

Best,

Gaelan

Gaelan Walker, LCAT, LPC, ATR-BC
Art Therapist & Licensed Professional Counselor

